

Magyar néprajz, 1979

Pótlások az 1978. évi könyvismertetésekhez

Búza, búza, de szép tábla búza. („Grâu, grâu, lan frumos de grâu”).

Arad környéki népballadák és népdalok. (Balade și cîntece populare din jurul Aradului.) Apácai Bölöni Sándor és Gulácsi Zoltán gyűjtése. Kiadja az Arad Megyei Szocialista Művelődési és Nevelési Bizottság, a Népi Alkotások és Művészeti Tömegmozgalom Arad Megyei Irányító Központja. Arad, 1978. 79 l.

A kétnyelvű cím megtévesztő, mert a kis kötet egynyelvű, és kizárólag magyar folklórt tartalmaz, szám szerint negyvenkilenc darabot, balladákat, szerelmi és tréfás dalokat, katonadalokat, betyárdalokat és keserveket. A gyűjtők a szövegeket dallamaikkal együtt adják közre, és kiadványuk céljával a közművelődés támogatását jelölik meg. Könyvecskéjük azonban ennél nagyobb jelentőségű. Nem azért, mert anyaga felfedezés számba megy, hanem mert a magyar nyelvterület szóban forgó része néprajzi gyűjtés szempontjából a legelhanyagoltabbak közé tartozik. Aradon 1882-ben jelent meg legutóbb népköltési kötet (*Kálmány Lajos: Szeged népe*. II. kötet), magát a vidéket pedig önálló népköltési gyűjteménnyel csupán *Kovács Ferenc: Iratosi kertek alatt* című munkája képviseli (megjelent Bukarestben, év nélkül, az 1950-es évek második felében). A mostani könyvecske mindössze hat község folklórából nyújt ízelítőt. A közreadott darabok egységes szóhadományról tesznek bizonyosságot, minden tekintetben beleillenek a dél-alföldi magyar folklórra, pedig a hat település lakossága a magyar nyelvterület különböző tájairól származik: akad a török hódoltságot átvészelt közösség (Vadász), Szeged környékéről való (Majláthfalva), Orosházáról és közvetve a Dunántúlról idekerült (Fazekasvarsánd), és föltehetően észak-magyarországi eredetű is (Nagyvarjas, Kispereg, Magyarpécska). A kiadványt zenei mutató és Mózer István szerkesztő rövid utószava zárja.

Kósa László

Dávid András: Délszláv epikus énekek – magyar történeti hősök.
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1978. 308 l.

Dávid András munkája a XIV–XVI. század között élt hiteles magyar történeti személyekkel foglalkozó délszláv–szerbhorvát – beleértve a Crna Gora-it is, szlovén, macedon, boszniai és hercegovinai mohamedán – énekhagyományt foglalja össze. Az elemzés alapjául szolgáló szövegek a délszláv epikus énekhagyomány sajátos részét alkotják, s a szerző ennek az értékes anyagnak többszempontú vizsgálatát végzi el könyvében.

Az öt nagyobb egységre bontott munka bevezetőjében hangsúlyozza, hogy célja

a délszláv hősepika egy-egy magyar személye költészeti portréjának felvázolása. A kötetben négyszáz szöveget elemez, ezeknek kb. egytized része *bugarštica* (hosszúsoros ének), míg nagyobbik hányaduk rövidsoros *guszlar ének*. Dávid András összegező munkájának célja még a délszláv-magyar énekköltészet kölcsönhatásának kimutatása, valamint a rokonvonásokat mutató énekköltői tradíció közös forrásainak feltárása. Feltétele szerint a magyar hősökön szóló délszláv énekhagyománynak elsősorban a hosszúsoros része mutat rokonvonásokat az egykori magyar nyelvű históriás énekköltéssel.

Könyve második részének fejezeteiben bemutatja a délszláv epikus énekhagyományban felbukkanó magyar hősökre vonatkozó legkorábbi adatokat. Foglalkozik a *Nagy Lajos* – Kralj Lauš, valamint *Filippo Scolari* (Ozori Pipó) – Filip Madžarin személyét megéneklő szövegekkel, utóbbi alakjával kapcsolatban megjegyzi, hogy a délszláv epikus énekhagyomány magyar hősei közül az egyedüli, akinek költészeti emléke negatív szerepkörben maradt fenn.

A harmadik rész a *Hunyadi János és köre* címet viseli, benne *Jagello Ulászlóról* – Kralj Vladislav és *Székely Jánosról* – Banović Sekula, *Hunyadi Jánosról* – Sibinjantin Janko és a *Szilágyi Mihályról* – Mihailo Svilojevic szóló énekhagyomány kapott helyet. A szerző egyebek mellett hangsúlyozza, hogy az Ulászló-hagyomány két, tematikailag önálló énekréteg jegyeit sejteti: a várnai csatával foglalkozó az első, míg a második a későbbiek során alakult a várnai csatát tárgyaló énekekből. A Székely Jánosról szóló epikus énekek és románcok között valamennyi délszláv nyelvterület képviselve van, népszerűségének oka mindenekelőtt Hunyadi Jánossal való rokonságában keresendő.

Az európai hírvű törökverőről, Hunyadi Jánosról szóló énekhagyomány kimagasló mind az énekek számszerűségét, mind változatos tematikáját tekintve. Az énekek tipológiai rendszerezése során – 160 szöveg foglalkozik Hunyadival! – tizenhárom önálló csoportot határozott meg a szerző.

A munka negyedik részének fejezeteibe a *Mátyás király* – Kralj Matijaš és *Dóczy Péter* – Petar Dojčin tetteit megéneklő szövegeket sorolja a szerző. Mátyás király alakját, Hunyadi Jánoséhoz hasonlóan, változatos énekhagyomány mutatja be. Szükséges kiemelni, hogy a szerbhorvát énekhagyomány mind tartalmi, mind formai szempontból lényegesen elűt a szlovéntól, utóbbi jellegzetessége, hogy Mátyás király benne fantasztikus, költött események hőségé válik.

Az összefoglaló részben a szerző kiemeli, hogy a délszláv epikus énekek magyar történeti hőseivel foglalkozó rétegében nem mutatható ki egységes vezéreszme, mert az énekanyag a hősök szerint tagolódik egymástól eltérő csoportokra. Feltételezi, hogy a török veszély feltűnését megelőző énekköltői gyakorlatnak adott újabb impulzust a törökök elleni közös harc, hiszen magyar történeti hősök ebben a korábbi énekköltészetben is előfordultak. Hunyadi föllépésével következik be ennek a már tradicionálisan meglevő énekköltészetnek a felerősödése és szétszágazása, s vele párhuzamosan a régebbi énekköltészet háttérbe szorulása.

Kiss Mária

Görcsös Mihály: Debrőd története és népi gazdálkodása.

Kassa, 1978. 156 l.

Debrőd község Szlovákiában a Szepes-Gömöri Érchegeység délkeleti részén, a Bódva folyó jobb partján, Jászó és Szepsi városkák között fekszik. Görcsös Mihály sokszorosított doktori disszertációjának az adja az értékét, hogy Kassa térségéből évtizedek óta nem jelent meg magyar néprajzi munka. A történeti rész nem ad rendszeres falutörténetet, hanem elsősorban a földrajzi nevekre, a településtörténetre, valamint az írott források és a szóhagyományok viszonyára tér ki. A néprajzi rész az állattartást és a földművelést, kiemelten pedig a község fontos iparágát, a *mészégetést* tárgyalja.

K. L.

Mórocz Károly: Kodály Zoltán nyomában.

Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1978. 272 l.

Ismert dolog, hogy Kodály Zoltán gyermekkorának színhelyén, Galántán és környékén kezdte népdalgyűjtő munkáját. A mátyusföldi magyar népi dallamok az ő műzenei feldolgozásai és pedagógiai munkássága révén váltak a magyar nemzeti kultúra kincsévé és jutottak el a világ számos hangversenytermébe, operaszínpadára. Mórocz Károly galántai gimnáziumi tanár a legnemesebb hagyományokon indult el, amidőn a galántai magyar gimnazisták segítségével több mint egy évtizede széles körű népköltészeti gyűjtőmunkát kezdett Mátyusföldön és a szomszédos csallóközi községekben. (Távolabbi vidékről származó szöveg csupán néhány található a kötetben.) Mórocz célkitűzése nem az volt, hogy megvizsgálja, mi lehetett föl az 1970-es években Kodály százzadeleji gyűjtéseiből, hanem a példa nyomán minél több népköltészeti alkotás rögzítését tartott feladatának. A kötet rendeltetése, minthogy a szlovák pedagógiai kiadó jelentette meg, elsősorban pedagógiai: elmélyíteni a tanulók népköltészeti ismereteit és a szülőföld szeretetét. Az egyes fejezetekhez írt műfaji-magyarázó bevezetések is ezt a célt szolgálják. A gyűjtemény értéke mégis tudományos, mert *Ág Tibor*, a legkitűnőbb szlovákiai magyar zenefolklorista vállalta a nagy számú dallam lejegyzését, a szövegeket pedig pontos adatokkal kísérve lehetőleg nyelvjárási pontossággal közli.

Legnagyobb teret kaptak a balladák (1–59. sz.). Köztük klasszikus régi rétegbe tartozót is találunk, többségük azonban új stílusú. A népdalok (60–99. sz.) szerelmi és katonadalokra oszlanak. Külön fejezetet kapott a munkásfolklor (100–110. sz.). A gyermekjátékokat (111–127. sz.) altatók, dalok, mondókák és kiszámolók képviselik. A hajdani hangszeres zene a dudanótákkal (128–134. sz.) van jelen a kötetben. Tarka összetételű a népszokások folklorja, melyben a lakodalomhoz kapcsolódó szövegek vannak túlsúlyban (135–149. sz.). A vágfarkasdi farsangi tőkehúzást önálló részben írta le a szerző. A népmeseként közölt tizenhárom folkloralkotás között hiedelemtörténeteket is találunk. A kötetet a mátyusföldi népi díszítőművészettel foglalkozó rövid összefoglalás és a hagyományos népélet ma is látható emlékeiből készült színes fényképposseállítás zárja.

Kósa László

Nagy Miklós: Acsalag (Története és néprajza). Acsalag néprajza idős Bendes József elbeszélése után.

Sinzing, 1978. 105 l.

A Hanság déli részén, a Rábca közelében fekvő kisközségről a szerző – akinek szülőfaluja Acsalag – 1696-tól talált levéltári adatokat. Lakói jórészt a lápból éltek, az Esterházyak uradalmában tartoztak robotolni. A történeti részben olvashatunk a lápi irtásokról, a dülőnevekről, a lakosság számának alakulásáról, a régi építésmódról (18–19. század), a templomról, iskoláról, bíróválasztási szokásról. A nagyobbik rész néprajzi tárgyú: pásztorélet, bakterjárás, jeles napok, névnapok, legényavatás, lakodalom, szolgafogadás, mórning, keresztelő, komatál-vivés, virrasztás, temetés, böjti ételek, kenyérsütés, disznóölés, aratás, cséplés, szénamunka, kendermunka, ruházkodás, vásárok, történeti néphagyomány, gyermekjátékok tarka együttesének leírása mutatja be a kis lápi község hagyományos kultúráját. A szerző, aki a Német Szövetségi Köztársaságban saját kiadásában jelentette meg könyvét, néhány érdekes helyi dokumentumot is közöl (adóslevél, móringlevél).

K. L.

Találkozás Bereggel.

Szerkesztette: Mező András. Kiadja a vásárosnaményi Nagyközségi-Járási Könyvtár. Vásárosnamény, 1978. 458 l.

A történeti Bereg vármegyének ma egy kis része, tízegynéhány község tartozik Magyarországhoz. Ezek gazdasági és kulturális központja az ugyan már a Tisza bal partján épült Vásárosnamény, mely azonban eredetileg szintén beregi helység. E táj mind-egyedül kevésbé volt képviselve a magyarországi helyismereti irodalomban, a harmincnégy írást tartalmazó kötet ezt a hiányt igyekszik pótolni. Néhány természetrajzi fejezet mellett a legnagyobb teret a történeti tárgyú dolgozatok, visszaemlékezések kapták. Köztük régészeti, műemlékvédelmi, kuruc témájú egyaránt találunk, legtöbbjük azonban a közelmúlt eseményeivel foglalkozik. A néprajzot Szabó Lászlónak a húsvéti tojásokról, Fazekas Gyulánénak Bereg népművészetéről, Molnár Mátyásnak a kuruc és Rákóczi-hagyományokról szóló írásai, valamint Csizsár Árpád összefoglalója a Beregi Múzeumról és Erdész Sándor megemlékezése Babus Jolán etnográfusi működéséről képviselik. Tizenhárom alkotás szépirodalmi fogantatású. Féja Géza, Tamási Áron és Szabó Pál művei mellett kaptak helyet a fiatalabb írónemzedékekhez tartozó alkotók.

K. L.

Varga Gyula: Egy falu az országban. (Kismarja életrajza a felszabadulásig.)

Debrecen, 1978. 291 l. (Hajdú-Bihar megyei Múzeumok Közleményei 33. sz.)

A magyar néprajzi irodalom falumonográfiákban viszonylag szegény. Igaz, hogy a néhány érdemes munka közt világhírnévre szert tevő is akad (*Fél Edit és Hofer Tamás* átányi vizsgálata), de ez egyedül nem pótolja a hiányokat, és mindeddig nem tá-

madtak követői. Varga Gyula most olyan monografikus munkát készített, amely a helytörténettel összeforrott néprajzi kutatás számára modellként szolgálhat.

Kismarja, ez a Nagyváradtól mintegy húsz kilométerre észak-nyugatra fekvő község, sajátos utat járt meg a magyar történelemben. Bocskay Istvántól 1606-ban nyert szabadalomlevele kivette a mindenkori földesúri hatalom alól. Ezt a kiváltságot nagyjából-egészéből 1848-ig sikerült lakóinak megtartaniuk. Szabadparaszti közösségként éltek jobbágyfalvak gyűrűjében. Helyzetük sok tekintetben hasonlított a jászkun és a hajdú helységek státusához, de voltaképpen azokénál is szabadabb volt. Mindemellett nem mondható ellentmondás-mentesnek, mert például mezővárosi szervezettel kormányozták önmagukat, holott maga a község sosem érte el sem életmódjában, sem nagyságában a mezővárosi szintet. A vármegyei életben nemesi jogállású közösségként kezelték a falut, pedig lakói sem armálissal, sem kollektív nemességgel nem rendelkeztek. Varga Gyula munkájának érdemét emeli, hogy ennek a „rendhagyó” múltú községnek a monográfiáját készítette el úgy, hogy az érvényes a „nem-rendhagyó” történetű községekre is.

Módszertani kiindulásához adva volt az említett kiváltságolás mint kezdőpont, és „végeredményként” egy, a 20. század derekáig környezetéhez viszonyítottan erős hagyományyszerűségben élő község. Logikus előfeltevésként merül föl, hogy a szabadparaszti kiváltságok szabadabb fejlődést, gazdasági és kulturális föllendülést, a jobbágyterhek alatt nyögökhöz képest virágzó helyzetet hoztak létre. Noha mindezen tényezőknek a csírái megvoltak Kismarja életében és műveltségében, mégsem így történt. Varga Gyula rendszeresen számba veszi a kismarjai parasztköztség fejlődését befolyásoló tényezőket: ír a természeti környezetről (szűk határ, mocsaras-erdős vidék), a korlátozott gazdasági terjeszkedésről (az állattartás dominált a gazdaságban, de csak pusztabérlettel és ezzel együtt földesúri szolgáltatások vállalásával tarthatták fenn), a viszonylag kiegyensúlyozott birtokviszonyokról (igazán vagyonos, tehető réteg nem alakulhatott ki), a demográfiai korlátozottságról (a község mindvégig viszonylag kis létszámú maradt). Különösen a helység népesség-története tartogat módszertani újdonságokat. A szerző elkészítette a községnévsort, mely négyszáznegyvenkilenc folyamatosan helyben lakó család jelenlétét ábrázolja grafikai megoldással. Mellettük tanulmányozható az időszakosan fölbukkanó nevek lajstroma is (1650–1945). Továbbá száz parasztcsalád férfiági leszármazási táblázata jól szemlélteti a demográfiai hullámzást. Kiderül, hogy mindössze tizenkilenc családfa vezethető háromszáz éven át. A népesség elsősorban bevándorlással és nem belső újratermelődéssel szaporodott. Az őslakos családok sorra szegényedtek el, kihaltak vagy eltűntek a faluból. Kikövetkeztethető már a 18–19. században is valamifajta születésszabályozás. Még számos más tanulság adódik, bár homályos pontok is maradnak, mert a forrásanyag hiányosságai megakadályozták a kutatót szándékának megvalósításában.

A gazdasági korlátozottság hozzájárult annak a mentalitásnak a kitermelődéséhez, amely a konzervatív gazdálkodási módok, eszközhasználat, szemlélet megtartója volt – gyakran már az anakronizmus határáig. Ezt erősítette a kiváltságolás társadalomszervezeti hatása is. A mezővárosi igazgatási mintát követő községvezetés, az előjogok védelmében tömörült község környezettől elütő identitást szült, melynek a hagyományokhoz való fokozott ragaszkodás mellett az erős befelé fordulás volt az egyik legfontosabb vonása.

Varga Gyula mindvégig szervesen és szerencsésen ötvözi a történeti és a néprajzi anyagot. Forráshasználata a lehető legszélesebb körű. Gazdag és terjedelmes jegyzetei számos olyan fontos megállapítást és adatot rejtenek, amelyeket mondandója fő vonalába nem tartott beillesztendőnek. Kutatásai több évtizedre nyúlnak vissza. Kismarja ugyanis szülőfaluja. Ez a tény azonban nem úgy érvényesül a kötetben, ahogyan a hasonló vállalkozásokban gyakran szokott, hogy a szerző elkötelezettsége objektív ítéleteit befolyásolja. Varga Gyula elkötelezettsége tisztán a tudós kutatóé, akinél a hely ismerete is kizárólagosan a tudományos ismeret szolgálatában áll. Lehetetlen nem érezni, hogy a szerző a helyszíneken otthonosan mozog, a szereplők és a következmények közvetlen ismerősei, akár a közelmúltról, akár a távolabbi ősokról esik szó. A kötetet számos fénykép, térkép és grafikon teszi szemléletesebbé.

Kósa László

1979

Antologie de cultură populară bihoreană. Vol. 1. Balade.

Szerkesztette: Crăciun Parasca és Fábíán Imre. Centrul de Îndrumare a Creației Populare și a Mișcării Artistice de Masă Bihor. Oradea, 1979. 239 l.

A Bihar megyei közművelődési központ és a Miron Pompiliuról elnevezett folklór-kör által tervezett bihari népköltési gyűjtemény Nagyváradon kiadott első kötete román és magyar népballadákat tartalmaz: szám szerint ötvenhét román és harmincegy magyar balladát. A magyar anyag szerkesztője, *Fábíán Imre* rövid előszavából megtudhatjuk, hogy az első világháború befejezése óta nem folyt szervezett magyar népköltészeti gyűjtés a romániai Biharban. A megszakadt hagyomány felélesztését vállalta az 1971-ben megalakult folklór-kör magyar tagozata. Első vállalkozásuk a nagyváradi magyar napilap, a Fáklya támogatásával lezajlott népballada-gyűjtés volt 1972-ben. A válogatás az azóta megsaporodott gyűjteményt reprezentálja „klasszikus balladák”, „vígballadák”, „betyárballadák” és „új balladák” címszavak alatt csoportosítva a szövegeket. A gyűjtés kéziratos anyagáról a 431. sorszámig haladó mutató ad tájékoztatást. A balladák származási helye túlnyomólag az Érmellék, a Fekete-Körös völgye és Nagyszalonta. A kötet tartalmazza az adatközlők és a gyűjtők jegyzékét is. Anyaga jól illeszkedik az utóbbi évtizedben megsokasodott magyar népballada-publikációkhoz, melyek a magyar nyelvterület különböző tájain láttak napvilágot. Csak sajnálható, hogy kis példányszámban nyomtatták ki és könyvtári forgalomba nem került.

K. L.

Balassa Iván – Ortutay Gyula: Magyar néprajz.

Corvina Kiadó, Budapest, 1979. 747 l.

Balassa Iván és Ortutay Gyula közös műve elsősorban azért érdemel különös figyelmet, mert a magyar népi kultúra első szintézise óta majdnem fél évszázad telt el (*A magyarság néprajza I–IV. 1933–1937.*) és néhány kisebb terjedelmű munkát nem számítva, nem akadt mű, mely hasonló módon kívánta összefoglalni a magyar néprajzi ismereteket.

Ortutay Gyula már nem érthette meg a könyv megjelenését. Betegen írta a népköltészetről szóló fejezeteket. A könyv nagyobb része Balassa Iván munkája. Nevük mellé közvetlenül odakíváncozik a többi „társszerző” listája, de terjedelmi okokból lehetetlen felsorolni őket. Azokról a grafikusokról és fotóművészekről van szó, akiknek rajzai és térképei, fekete-fehér és színes fényképei – összesen több, mint hatszáz il-

lusztráció – kísérik a szöveget, és teszik mondandóját szemléletessé. A kötet kiállítása olyan pompás, hogy a magyarországi néprajzi kiadványok sorában kevés párja akad.

A bevezető fejezetek a magyar néprajztudomány történetét és mai szervezetét, továbbá a magyarság etnogenezisét, valamint néprajzi tájait és csoportjait mutatják be. A könyv törzse három fő részre tagolódik: a *társadalmi*, az *anyagi* és a *szellemi* kultúra tárgyalására.

A korábbi összegzésekhez képest újdonság, hogy a népi társadalom önálló nagy fejezetet kapott. A magyarországi néprajztudomány története ugyanis hosszú ideig úgy alakult, hogy ez a kérdéskör elsősorban más területek részeként foglalkoztatta a kutatókat. Az itt közölt fejezet a család, a rokonság és a szomszédság intézményét ismerteti részletesebben, majd a jellegzetesebb társadalmi csoportokat jellemzi, végül érinti a falu-szervezet, az egyházi hatás és az árucserre kérdéseit. A viszonylag szűkebb tematika és az anyagközlő-leíró jelleg figyelmeztet arra, hogy a meglevő eredmények mellett még óriási adósságai vannak a társadalomnéprajznak mind a kutatásban, mind a modern módszerek érvényesítésében.

Az anyagi kultúra bemutatása jóval szervezettebb és terjedelme is többszörösen meghaladja a társadalomnéprajziét. Ez a magyar néprajz legkiegyensúlyozottabban fejlődő, célkitűzéseiben leginkább folyamatos ágazata. Számos vonatkozásban kapcsolódik a társadalmi fejezethez; az anyagi műveltséggel szorosan összeforrott szokásokra és hiedelmekre is kitér, amelyek különben a folklór-fejezetben kaptak bővebb teret. Jól kimunkált területei a település és az építkezés, az állattartás, a földművelés, a táplálkozás és az öltözködés, mind nagy kutatási hagyományra és igen gazdag tényanyagra támaszkodnak. A népi díszítőművészetnek ebben a fő fejezetben való tárgyalását a rövid előszóban maguk a szerzők is vitathatónak tartják, mégis a korábbi tudománytörténeti hagyomány folytatása mellett döntöttek. Igaz, a közvetlenül utána következő folklór-részfejezetek ugyancsak a népi műveltség esztétikai mércével mérhető alkotásait tárgyalják, s így a díszítőművészet elválasztása átmeneti-átvezető területként is fölfogható.

Az erősen hagyományoszerű címet viselő *szellemi műveltség* főfejezet tengelyében a népköltészet áll, azon belül a legnagyobb hangsúly a három központi műfajra, a dalra, a balladára és a mesére esik. Ortutay Gyulának különösen az utóbbi kettő volt szoros kutatási területe. Amit itt olvasunk, összegzése életműve folklorisztikai vizsgálatainak. Kapcsolódóan sok szó esik még a táncról és a zenéről, majd a mondáról és a kevésbé ismert kisebb epikus műfajokról, mint amilyenek a szólások és közmondások, találós kérdések. A népköltészetet a szokások és a hiedelmek színes világának rajza követi.

Az egyik zárófejezet a magyar népi műveltség helyét Európa közepén, „Kelet és Nyugat között” jelöli ki. A másik zárófejezet a szocialista kultúra jelenében és jövőjében keresi a népi műveltség helyét, miközben kritikus nézőpontból veszi számba napjaink folklorizmusát. Ez a zárórész összegzi és kiemeli az elsősorban tudományos ismeretterjesztő szerepet betöltő kötet közművelődési jelentőségét.

„Könyvünk az egész magyar népi tudás vázlatos áttekintését kívánja nyújtani...” – írják a szerzők az előszóban. Később többször visszatér „mentegetőzéseként”, hogy a terjedelem korlátozottsága miatt mi mindenről nem írhattak. A magyar népi kultúra valóban olyan gazdag és rétegzett, ma már oly mélységben ismerjük, hogy

két szerzőnek – még ha a leírás dominál is munkájukban – valóban nagy feladatot jelentett egy kötetben összefoglalni az ismereteket. A könyv nemcsak ezeknek az ismeretekben szükségszerűen megmutatkozó tematikai és földrajzi aránytalanságaira figyelmet, hanem a továbblépés fontosságára és irányára is, a történeti és az összehasonlító vizsgálatok előtérbe helyezésére, a társadalomtörténeti szempontok szervezesebb érvényesítésére, amelyre most a nagyarányú fölhalmozott anyag birtokában minden korábbinál jobb lehetőség nyílik.

A századfordulón kezdte tevékenységét a magyar néprajz első nagy nemzedéke. Az ő munkásságuk a húszas-harmincas években teljesedett ki. A továbbvivő és újító fiatalok többsége a falukutató mozgalomban kapta a néprajz indító élményét. Közéjük tartozott a folklórkutatást megeléknítő és annak irányt mutató Ortutay Gyula, és hozzájuk tartozik a gazdálkodás néprajzában munkálkodó Balassa Iván is. Könyvük a magyar néprajzban mintegy fél évszázada kialakult hagyományos szemlélettel és módszerrel készült, elsősorban az általuk legjobban ismert, két világháború közötti népelet rajzát adja. Ez a korszak ismerős nemcsak a kulturális jelenségekre figyelő magyar néprajzi szakirodalomból, hanem a magyar szépirodalom és a szociográfia számos 20. századi alkotásából is. A magyar népi kultúra tradicionális életének utolsó, de még sok régi hagyományt őrző szakasza volt ez, mely azonban minden korábbinál szembeötlően viselte magán a társadalmi változások jegyeit.

Kósa László

Barabás Jenő – Gilyén Nándor: Vezérfonal népi építészetünk kutatásához.
Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1979. 185 l.

A régóta nélkülözött kézikönyv a népi építkezés kutatóinak legszélesebb tábora számára készült. Kettős célkitűzést valósít meg: rendszerbe foglalja a település- és építkezéskutatás legfontosabb ismereteit és egyben gyakorlati útmutatást nyújt az adatfelvételhez, a kutató munkához. A szerzők az igényesség és szakszerűség alapján közérthetően, egyszerű és világos gondolatkifejtéssel tárgyalják a sokrétű témák. Ilyen módon nemcsak az etnográfusok és műszaki szakemberek, a múzeumi és műemléki intézmények, hanem az iskolai és honismereti szakkörök, vagy a különösebb felkészültség nélküli érdeklődők is alapvető útmutatást, vezérfonalat kapnak kézhez a kiadvány révén.

Az etnográfusok és építészek tevékenységének összehangolását szolgálja még a szerzőknek az a figyelemre méltó törekvése, hogy egységes terminológia-rendszert állítsanak az eddigi, meglehetősen zavaros és következtetlen megnevezésformák helyébe. A műszaki építészeti nyelvhasználatra épülő ajánlott szakkifejezéseket jól áttekinthető rajzokhoz (174 ábra) és tömör leírásokhoz kapcsolják. A gyakorlathoz formátumában is igazodó kiadvány tematikailag két nagy részre tagolódik: a tárgyvizsgálatra (leírásra) és a felmérésre. Az előbbi – *Barabás Jenő* munkája – foglalkozik a helyszíni vizsgálatra való felkészüléssel, a településforma meghatározásával, az épületkiválasztás, szemlézés kérdéseivel, az épület tüzetes vizsgálatával, azaz leírásával, amihez új szempontot nyújt a bontási vizsgálat. A dokumentálás műszaki módszerét: a felmérést *Gilyén Nándor* mutatja be számos gyakorlati tanács kíséretében. A helyszínrajz és épületfelmérés

ismertetésén túl a fényképezés hasznosítására is kitér. A kötet anyagát az ajánlott szak-kifejezések jegyzéke, valamint német, angol és orosz nyelvű összefoglalás teszi teljessé.

Selmecci Kovács Attila

Barna Gábor: Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 277 l.

A szerző a Hortobágy vidékének földművelő és pásztor-paraszti rétegeinek népszokásait és hiedelmeit vizsgálja, figyelembe véve a kétféle életmód által meghatározott eltéréseket és kapcsolatokat. Anyaga a századfordulótól szinte napjainkig terjed, túlnyomó többségében azonban a század első felére vonatkozik. Barna Gábor kutatásában külön hangsúlyt kap az állattenyésztés és a pásztorélet folklorisztikus jelenségeinek leírása.

A kötet három fő fejezetre tagolódik: A hiedelmek mítikus alakjai; Jeles napi szokások és hiedelmek; A pásztorok szokásai és hiedelmei.

A hiedelmek mítikus alakjai közül különösen nagy teret szentel a „természetfeletti erejű személyek”, a boszorkány, táltos, gyógyítóember, veszettorvos, halottlátó, tudós pásztor, tudós kocsis tevékenységéről szóló hiedelemtörténeteknek, élményelbeszéléseknek. A természetfeletti lények közül a lidérc, a szecsško, a kísértet, a váltott gyerek, a vízibornyú és a markoláb alakjáról szól. Összefoglalóan megállapítja, hogy a Hortobágy környéki nép és a pásztorok hiedelemvilágában nagyobb szerepük volt a természetfeletti erejű személyeknek, mint a természetfeletti lényekről szóló hiedelemtörténeteknek. A pásztorok hitvilágában a táltoshit nem erősebb, mint a paraszti hitvilágban – állapítja meg a korábbi felfogással szemben. A természetfeletti erejű személyek közül a halottlátónak van máig is ható szerepe. Míg a parasztok és a pásztorok hiedelemvilágának összevetése nem mutatott különbséget, addig a települések, település-csoportok ilyen jellegű összehasonlítása annál nagyobb eltérésekre utalt. Például a szecsško, markoláb alakja csak a Hortobágy nyugati szélén ismert, és a tudós embereket is csak meghatározott körzetben ismerték. A nemek vonatkozásában megállapítja, hogy míg a boszorkány-, halottlátó-, kísértet hiedelem-tudásanyaga a nőké, a tudós pásztorról, tudós kocsisról, gyógyítókról a férfiak beszélnek szívesebben.

A jeles napi szokások és hiedelmek megírásánál Barna Gábor a saját – terepen gyűjtött – anyagára támaszkodott elsősorban. A gazdasági évhez igazodva a tavaszi ünnepkörrel kezdi a népszokások és hiedelmek számbavételét, naptári rendben haladva a jeles napok és ünnepek sorában. Az eltérések ez esetben is a táji tagolódással magyarázhatók, de a vallási különbségek is szerepet játszanak. A mágikus jellegű szokások a századfordulóra már szűnőben voltak. A szokások hordozói tekintetében is társadalmi devalválódás figyelhető meg.

A harmadik fejezetben a pásztorok szokásait és hiedelmeit a pásztorélet legfontosabb mozzanataihoz kapcsolva írja le.

Összegzésében megállapítja, hogy a pásztorok nem különültek el a földművelő lakosságtól, és a falu társadalmának egyik rétegét képviselték. Természetesen bizonyos szokásokat és hiedelmeket szívósabban fenntartottak a pásztorok, így például az állattartással kapcsolatosakat, ugyanakkor természetismeretük is nagyobb volt a parasztoknál.

A Hortobágy kulturális képe nem egységes. A szerző kulturális övezeteket vázoló fel. Táblázatban is szemlélteti a kultúra táji tagoltságának és az egyes kultúrelemek előfordulásainak összefüggéseit. A kulturális övezetek kialakulásának kérdését is vázlatosan áttekinti.

Rövidítések jegyzéke, a felhasznált irodalom, térképek, s végezetül 50 fényképfelvétel zárja ezt az anyagban gazdag kötetet.

Tátrai Zsuzsanna

Bartócz József: Mezei grófok és más mesterségek.
Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 1979. 151 l.

Nem kevesebbet tűzött ki célul ez a könyvecske, mint a „nem kézműves” céhek történetének és életének rövid ismertetését. A közvélemény ugyanis a céh szó hallatán vagy olvastán elsősorban iparosok érdekvédelmi társulásaira gondol. A szakemberek előtt ismert, hogy a halászsoknak, pásztoroknak (különösen a juhászsoknak), a kertészeknek, vincelléreknek, kocsisoknak, sőt a vőfélyeknek is volt céhük vagy ahhoz hasonló egyesületük, a feudalizmus századaiban Magyarországon. A felsoroltakon kívül Bartócz József szól még a kosárfonók, parasztok, favágók céheiről is, amivel megkérdőjelezi eredeti célkitűzését, hiszen a „nem kézműves” meghatározás rájuk csak megszorítással alkalmazható. Műve – bár tárgyválasztását tekintve úttörő – eredeti, új ismeretanyagot nem tár föl, csupán ismeretterjesztésre törekszik.

K. L.

Bellon Tibor: Nagykunság.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 255 l.

A 13. században Magyarországra került kunok egy része a mai Nagykunság területén telepedett le végleg. Nomád életmódjukat és kun nyelvüket azonban a következő évszázadokban fokozatosan elvesztették. A 16. században már teljesen hasonultak a környező magyarokhoz, és a Délvidékről érkező magyar menekültek végleg átalakították az egykori kun szállásterület képét. A 20. századra a kun nyelvnek és műveltségnek hiteles emléke már csak töredékekben maradt fenn. A terület a középkorban jelentős kiváltságokat élvezett, amelyeket átmeneti visszaesés után változott formában a 18. században sikerült lakóinak megújítani (redemptio). A szabadparaszti fejlődés, amelynek lehetőségei adóttak voltak, mégsem bontakozhatott ki akadály nélkül a Nagykunságban, mert a korabeli magyarországi piac- és áruviszonyok nem kedveztek a terület gazdasági fellendülésének. Noha a Nagykunság népi kultúráját tekintve a 18–19. században a legfejlettebbek közé tartozott Magyarországon, társadalmát sok konzervatív vonás jellemezte.

Bellon Tibor könyve szükségszerűen sokat foglalkozik a Nagykunság történeti múltjával, hiszen a történeti sors alakulása szinte napjainkig rányomja bélyegét a terület speciális fejlődési útjára és népi kultúrájára. A néprajzi anyag bemutatásának hangsúly a anyagi kultúrára esik. Azon belül a külterjes gabonatermesztésre és állattartás-

ra. Megismerkedik az olvasó a települések szerkezetével (osztott települések, tanyavilág) és a falusias külsejű mezővárosok építkezésével, továbbá a kunsági helységek differenciált társadalmával, amelynek legfőbb osztóereje volt a későfeudalizmusban és a jobbágyfelszabadítás utáni évtizedekben is a redemptioban való részvétel. Jól sikerült fejezet „a családi élet rendje”, amely a családi élet és a munka szerveződésének és szervezésének törvényszerűségeit rajzolja meg. További fejezetek foglalkoznak a népszokásokkal és a hitvilággal, majd a kötetet a népi kultúra átalakulásáról tett megjegyzések zárják. Az érdeklődő válogatott irodalomjegyzékben tájékozódhat a Nagy-kunság néprajzának szakirodalmáról. A kötetet archivális és a legutóbbi években készült fényképfelvételek illusztrálják.

Kósa László

Borsod megye néprajzi irodalma. III. (1968–1978).

Összeállította Fügedi Márta és Viga Gyula. Technikai munkatárs Bánfalvi Ferenc. Miskolc, 1979. 127 l. (A Miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai IX.)

Az azonos című kiadvány első kötete 1958-ban, a második 1970-ben látott napvilágot. Az elmúlt évtizedben megélnékült néprajzi érdeklődés megnövelte a néprajzi publikációk számát is. A borsodi bibliográfia ezt a címanyagot gyűjtötte össze, általában követve a magyar néprajzi bibliográfiák rendszerét. A témák szerinti osztást szerzői és földrajzi mutató egészíti ki. Mind a tudományos kutatók, mind a honismereti mozgalom munkásai haszonnal forgathatják.

K. L.

Bura László – Fejér Kálmán – Petkes József: Szatmár vidéki néphagyományok. Népdalok és szöttesek.

Kiadja a Szatmár megye Művelődési és Szocialista Nevelési Bizottság és a Népi Alkotások és Művészeti Tömegmozgalom Szatmár megyei Irányító Központja. Szatmár, 1979. 135 l.

Az a táj, amelynek népi kultúrájából e kiadvány ízelítőt nyújt, a mai romániai Szatmár megye, a kevésbé ismert magyar néprajzi vidékek közé tartozik. Több kisebb egységet, a Szamoshatat, az Ecsedi-láp környékét, a Szilágyság egy részét és az Avas magyar lakta községeit foglalja magába. Legutóbb épp az egyik szerző, *Bura László* kötete adott hírt ma is virágzó folklórjáról (*Szatmári népballadák*, Bukarest, 1978). Ugyanő írt bevezetőt ehhez a gyűjteményhez *Néphagyománykutatás Szatmár megyében* címmel, amelyben számot ad a vidék néprajzi kutatása legutóbbi harminc esztendejének eseményeiről. Elsősorban helyi erőknél köszönhető, ami történt, és ezt a kiadvány függelékében található szatmári néprajzi bibliográfia is tanúsítja, mely mindenekelőtt a helyi sajtóra (magyar, román, német vonatkozásban egyaránt) támaszkodik. A közzétett ötvenhét népdalt *Fehér Kálmán* jegyezte le és látta el a megfelelő zenei mutatókkal. A kötet eredetileg bizonyára két külön füzetnek készült, mert a szöttesekről szóló rész a népköltészetitől teljesen függetlenül helyezkedik el benne. A

könyvecskét *Petkes József* írása vezeti be, amely tájékoztatja az olvasót a szöttesek fajtáiról és felhasználásukról. Az anyagközlő részben nyolcvanöt rajzolt szöttesminta található. E hasznos kiadvány közvetlenül közművelődési célokat szolgál, de tartalma jelesen gyarapítja a néprajz tudományos ismereteit is. Kívánatos volna folytatása, a gyűjtés más falvakra való kiterjesztése.

Kósa László

Dám László: Bevezetés az etnográfiaiba.

(Jegyzet.) Debrecen, 1979. 66 l. (Folklor és etnográfia 3.)

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékén elhangzott alapozó néprajzi kollégium vázlatát adta közre Dám László, a tanszék adjunktusa. Az egyetemi hallgatók fölkészülését és tájékozódását segítő jegyzet olyan fontos elméleti kérdésekkel foglalkozik, mint a néprajz fogalma és helye a tudományok rendszerében, a kultúra és a társadalom értelmezése a néprajztudományon belül, a kultúrák és társadalmak alapvető típusai a legegyszerűbb gyűjtőgető-zsákmányolóktól az európai parasztkultúrákig. A jegyzetet rövid, magyar nyelvű, tájékoztató irodalomjegyzék zárja.

K. L.

„...édes Hazámnak akartam szolgálni...” *Kájoni János: Cationale Catholicum; Petrás Incze János: Tudósítások.*

Összeállította: Domokos Pál Péter. Szent István Társulat, Budapest, 1979. 1519 l.

Kájoni János (1629–1687) római katolikus lelkész, ferences szerzetes tevékenysége igen széles körű volt, elsősorban az egykori Csíkszékhez és környékéhez kapcsolódott. Kiterjedt munkássága az egyházi irodalom területeit (énekszerzés, liturgia) fogta át, de ismeretesekek botanikai és történeti művei is. Korának jelentékeny egyházzervezője foglalkozott még zeneszerzéssel, orgonaépítéssel. Legjelentősebb munkája a *Cationale Catholicum* címet viselő római katolikus egyházi énekgyűjtemény, melynek első kiadása 1676-ban Csíksomlyón látott napvilágot.

Petrás Incze János (1813–1886), ugyancsak római katolikus lelkész és szerzetes, azon ritka moldvai magyar származású értelmiségiek közül való, akik felsőfokú tanulmányaik után megtartották magyar nemzetiségüket. Ebben nagy szerepet játszott az a tény, hogy felső iskoláit a reformkori Magyarországon végezte, ahol erős nemzeti öntudatot szerzett. Így vált a moldvai magyarok 19. századi története és élete egyik legjelentősebb megörökítőjévé, népi kultúrája első tudatos gyűjtőjévé.

Kájoni és Petrás működésének feldolgozása *Domokos Pál Péter* fél évszázados szaktudományi munkásságának két jelentős területét képviseli: a régi magyar zenei emlékek kutatását és a keleti magyar népcsoportok néprajzi-művelődéstörténeti vizsgálatát. Az egy kötetben kiadott, két, egymástól jól elváló munkát elsősorban tehát a szerző érdeklődése fűzi össze.

A csíksomlyói nyomda kezdetleges viszonyai nem tették lehetővé Kájoninak, hogy a szövegekhez a dallamokat is mellékelje. Kotta hiányában csupán megjelölte,

hogy melyik ének melódiájára szól a vers, de sokszor még ennyit sem tett. Domokos Pál Péter nem kisebb feladatot vállalt és teljesített, mint az eredeti kiadás szövegéhez megkereste a dallamokat. Munkáját a korábbi és kortársi énekgyűjtemények, nyomtatott és kéziratos források átvizsgálásával, továbbá a néphagyományban fennmaradt vallásos énekek felhasználásával végezte el. Kájoni énekeskönyve a középkori, középkorvégi magyar katolikus énekek hatalmas gyűjteménye, összesen nyolcszázhusz latin és magyar nyelvű szöveget tartalmaz.

Petrás Incze János életében döntő fordulat volt megismerkedése *Döbrentei Gáborral*. A reformkorban jelentkezett a tudatos érdeklődés a történelmi magyar határokon kívül élő magyar népcsoportok sorsa iránt. Petrás gyermekkori élményeit ifjúkori tanulmányaival összevetve megértette, mennyi sajtáságos kérdése van a moldvai csángómagyaroknak. Történetük iránt is érdeklődött, s így jól megválaszolhatta Döbrentei kérdéseit, melyek a moldvai magyarság életének aprólékos részleteit tudakolták. Domokos kilencvennyolc szöveget közöl, melyek – négy kivételével – Petrás találatból származnak. Legnagyobb részük levél Döbrenteihez, a többit a Szent László Társulathoz, a Magyar Nyelvörhöz és ismeretlen személyekhez címezte írójuk. Mellettük olvashatók Petrás népköltészeti és néprajzi közlései, melyek a Magyar Nyelvörben *Rokonföldi* álnéven jelentek meg.

Domokos Pál Péter több évtizedet felölő nagy munkájának hű tükrét képezik az énekeskönyvhöz és a Petrás-iratokhoz készített jegyzetek. Mind Kájoniról, mind Petrásról életműüket áttekintő, életrajzi adatokat tartalmazó külön tanulmányt írt. Az egész könyvhöz pedig *Történeti áttekintés* címmel néhány oldal híján száz lapra terjedő bevezetőt készített. A bevezető kettős célt kíván elérni. Részint bizonyítani, hogy a magyar nyelvű templomi éneklés nagy hagyományú, már első nyelvemlékeink is tanúskodnak róla. Részint fölvezetni a moldvai magyarság sokévszázados történetének kereteit. E két, egymástól távolos tárgy körnek kétségtelen vannak találkozási pontjai, ezeket a szerző hangsúlyozza is, gondolatmenete azonban sajátosan egyedi: messzemenően előnyben részesíti a mondanivalójához szükséges tényeket, azokat gyakran nem meggyőzően csoportosítja, ugyanakkor számos, a tárgyhöz tartozó adatot mellőz. Különböző értékű megállapítások és kutatási eredmények kaptak helyet a bevezetőben. Például a szerző kétségbe vonja az Apor-, a Bécsi és Müncheni-kódexekben megőrzött bibliafordítások huszita jellegét, másfelől számos, általa fölfedezett iratot és oklevelet ismertet a moldvai magyar katolikusokra vonatkozóan a vatikáni levéltárból. A 16–17. századi Magyarország vallási viszonyaival kapcsolatosan több gyenge érveléssel alátámasztott szubjektív megállapítása van. A hivatkozott szakirodalomban viszonylag kis teret kapott az utóbbi három-négy évtized történeti-településtörténeti-néprajzi anyaga. A gazdag jegyzetanyagban a jelzések sokszor nem teljeseek, olykor egymásnak ellent is mondanak.

A bevezető tanulmányt és az életmű-értékelő részeket számos fénykép illusztrálja. Köztük oklevelek képei, tárgyi emlékek, helyszínek fotói. Külön említést kíván a kötet kivitele, gondos nyomdászati megformálása.

Kósa László

Énekes poézis.

Válogatás Pálóczi Horváth Ádám „Ó és új mintegy ötödfélszáz énekek, ki magam csinálmányja, ki másé” című 1813. évi kéziratos dalgyűjteményéből. Válogatta Katona Tamás. Szakmailag ellenőrizte, az utószót és a szövegekre vonatkozó jegyzeteket írta Küllős Imola. A zenei részt gondozta és a dallamokra vonatkozó jegyzeteket írta Domokos Mária. Magyar Helikon, Budapest, 1979. 461 l.

A maga korában oly népszerű Pálóczi Horváth Ádám költeményeit mindeddig nem lehetett modern kiadásban olvasni. (Az *Ötödfélszáz énekek* 1953. évi kiadása kritikai szempontok szerint készült, kis példányban látott napvilágot.) A mostani válogatást a címben felsorolt szakember-kollektíva az érdeklődő nagyközönség számára, de filológiai igénnyel készítette el.

Pálóczi Horváth Ádám művelődési konzervativizmussal igyekezett élete fő célját, a magyar hagyomány sokoldalú ápolását és érvényre juttatását elérni. Sajátos „fontolva haladás”-i koncepciót dolgozott ki magának, és az irodalom népies irányának képviselője volt. Mindez nem akadályozta abban, hogy a más irányt és ízlést követő kortársakkal jó kapcsolatokat tartson fenn. Írói tevékenysége legalább annyira szereteágzó, mint amilyen széles skálán mozog nevezetes dalgyűjteményének tartalma is. A válogatás – híven az eredeti dalgyűjtői elképzeléshez – fölvette a kötetbe politikai dalt, szerelmi dalt, táncnótát, egyházi éneket, csúfolót, trágár és obszcén szövegeket, bordalokat és mulatónótákat. Minden műfajból számos darabot, amit a korban énekeltek. Pálóczi Horváth sok régi folklorisztikai értékű szöveget, korabeli népdalt is lejegyzett, de fölvette antológiájába saját és más költők verseit is. (Ez utóbbiak nem szerepelnek a mostani kiadványban.) A szövegek gondozása a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában található eredeti kéziratok és az 1953. évi kritikai kiadás figyelembe vételével készült.

Küllős Imola kísérő tanulmánya Pálóczi Horváth Ádám életrajzát áttekintve fölidézi a költő közkedvelt, színes alakját, a társasági figurát, a korabeli nemesi érzésvilág képviselőjét, a politizáló, polihisztorkodó, de főleg vidáman élni szerető embert. Sokágú írói működéséből a kötet tárgyához igazodva elsősorban a költői pályát hozza így közelebb az olvasóhoz.

A gyűjtemény kétszázötvenegy darabját részletes szöveg- és zenei jegyzet kíséri, melyet függeléként talál meg az olvasó. A szép kiállítású könyvet a budapesti Néprajzi Múzeum birtokában levő 19. századi, jellegzetes dunántúli pásztorművészeti tárgyak színes fényképfelvételei illusztrálják.

Kósa László

Erre alá a Baranya szélén. 50 népdal Berze Nagy János gyűjtéséből.

Szerkesztette és a dalok lejegyzését átigazította: Várnai Ferenc. Közreadja a Baranya megyei Népművelési Tanácsadó a berkesdi, a bicsérdi, a nagyharsányi, a nagykozári, a nagypeterdi, a pellérdi és a szentlőrinci községi tanácsok és a Szentlőrinc-Tarcsapusztai Állami Gazdaság anyagi támogatásával. Pécs, 1979. 102 l.

A pécsi közművelődési intézmények és tanácsi szervek évtizedek óta folyamatosan ápolják a baranyai folklór legnagyobb gyűjtője, *Berze Nagy János* emlékét. A kibo-

csajtott művek sorában a legfrissebb a népköltési gyűjtő születésének századik évfordulójára jelent meg. A közreadott ötven népdalt a *Baranyai magyar néphagyományok* első kötetéből válogatták, a hibás eredeti lejegyzést kiigazítva. A rövid bevezető Berze Nagy Jánost méltatja, ugyancsak őrá emlékezik az utószóban fia. A könyvecske nyomdai kiállítása igen gondos és szép munka. Kár, hogy a fényképillusztrációk jellegtelen – többségükben néprajzinak nem nevezhető – tárgyukkal nem töltik be szerepüket.

K. L.

Fazekas Mihály: Kunmadaras juhászata.

Karcag, 1979. 250 l. + 119 kép.

Kunmadaras juhászata a Hortobágy délnyugati részén elterülő legelőkön – mindmáig számottevő jelentőségű. Ezt a több évszázados hagyománnyal rendelkező foglalkozást mutatja be Fazekas Mihály alapos leíró tanulmányában. Anyagfeldolgozása helyszíni gyűjtésre – nyelvészeti szempontból is hasznosítható szöveggközlésekre – és a XVIII–XIX. századi levéltári adatokra támaszkodik.

A szerző előljáróban rövid áttekintést nyújt a település juhászatának történeti alakulásáról, amelyben a redemptio nyomán, a XVIII. század közepétől mutatkozik meg lényeges fellendülés. Mivel ezen a vidéken nem voltak uradalmak, a paraszti állattartás különböző szerveződési formái (gazdák, gazdatársulatok, pásztorok saját juhászata stb.) nem mutatnak szembeötlő eltérést egymástól. Figyelemre méltó történeti-néprajzi adatokat kapunk a juhászat típusainak számbavétele során a pásztorfogadásról és bérezési formákról, vagy a földközösség emlékét a közelmúltig megőrző legelőhasználatról. A folytonosság jellemzi a legeltetést, a juhász pusztai életét, amit a szerző gondos aprólékossággal ír le. Majd bemutatja a pásztorépitmények változatait, a juhászat hasznát jelentő gyapjú-, hús- és tejfeldolgozás módjait. Foglalkozik a juhások vagyoni helyzetével, természetismeretével, az állatgyógyítás gyakorlatával, és ízelítőt ad a juhások szokásairól, hitvilágából. A kötetet orosz és francia nyelvű összefoglalás, valamint változatos képanyag zárja.

Selmeczi Kovács Attila

Fügedi Márta: Mezőkövesd és vidéke himzései. I. Szalánvarrott vászonhímzések. II. Szabadrajzú himzések.

Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1979. I. 16 l. + 33 tábla; II. 15 l. + 40 tábla.

A mezőkövesdi matyóknak közismerten jeles helye van a magyar népművészetben. Az azonban már kevésbé tudott, hogy ez a szín pompás és gyakran túlságosan cifrázott díszítőművészet alig néhány évtizede divatozik a matyók körében, kialakulását nagy mértékben külső érdeklődés; majd idegenforgalmi nevezetessége siettetta. A Fügedi Márta által összeállított, két füzetre tagolódó album a kiszinesedés előtti, döntő többségében piros-kék színnel varrott 19. századi minták válogatott anyagát tartalmazza. A három matyó helysége (Mezőkövesd, Tard, Szentistván) kívül a borsodi Bükkalja szomszédos községeinek (Cserépfalu, Cserépváralja, Bogács) himzései ezek,

melyek nagy részét a mezőkövesdi, miskolci, debreceni, egri gyűjtemények és kisebb részben a budapesti Néprajzi Múzeum őrzik.

Az első füzetbe kerültek a legjellemzőbb szálánvarrott díszítmények, a másodikba pedig a lapos-, láncc- és huroköltéssel készült szabadrajzú hímzések. Az első füzet mustrái – az északabra fekvő négy községből – elsősorban az ünnepi vászonne-műeket (lepedővég, párnahaj, surc, kalácskendő, abrosz) díszítették. A szabadrajzú hímzések viszont viseleti darabokon és lepedővégeken találhatók. Mindkét füzetben olvasható bevezető, melyben a kiadványok összeállítója röviden elemzi és magyarázza a közreadott mintalapok anyagát. Ismerteti a díszítmény, a szerkezet és motívumok leginkább jellemző sajátosságait, az öltéseket és a szegélydíszeket. Az érdeklődő megismerkedhet a hímzéseket hordozó textilekkel, a viseletben és a lakberendezésben betöltött funkciókkal. A bevezető írásokból kikerekedik a hímzések története, nyomon követhető adataikból, miként vált alapjává a nagytáji környezet hímzéskultúrájába pontosan illeszkedő régi stílusú hímzésfajtának, mely egyedien jellemzi Mezőkövesdet és a két szomszédos, matyóként számon tartott községet.

K. L.

Gunda Béla: Ethnographica Carpatho-Balcanica.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 427 l.

A tanulmánykötet a Kárpátok és a Balkán népi kultúrájának sokoldalú vizsgálatát nyújtja. A 26 tanulmány, amely angol, német és francia nyelven az elmúlt évtizedekben a legkülönbözőbb európai és amerikai szakfolyóiratokban, kiadványokban jelent meg, kötetbe rendezve mintegy szintézissé áll össze. Ez az impozáns méretű tematikus anyag egyrészt bizonyítja, hogy a különböző nyelven beszélő népeket az azonos műveltségi elemek számtalan szála fűzi egymáshoz, másrészt tanúsítja, hogy az élesszemű, elméletileg alaposan felkészült kutató a hagyományos műveltség egyes történeti folyamatainak rekonstruálásához még számtalan olyan emléket talál, amelyet korábban az etnográfusok alig vettek észre, vagy interpretálásától távoltartották magukat. Ezzel kapcsolatban hangsúlyozza Gunda Béla, hogy „a terepen való munka ugyanazt jelenti az etnológus számára, mint a laboratórium a fizikusnak vagy kémikusnak. Terepmunka nélkül a néprajzkutató üvegbúrában él, elveszti kapcsolatát a néppel, s éppen a funkcionális vizsgálatok válnak számára lehetetlenné”.

A földrajzilag rendkívül széles terepkutatás anyagát a szerző még kiterjedtebb múzeumi és szakirodalmi adatokkal ötvözi. Nagy hangsúlyt helyez azoknak a gazdasági és társadalmi okoknak a vizsgálatára, amelyek a kulturális elemek és komplexumok fennmaradására hatottak (pl. a vadászat, halászat, domesztikációs törekvések, építésmódok terén), és egyben feltárja a kulturális elemeknek az emberekhez, társadalomhoz fűződő kapcsolatát, elterjedését, rétegeit. Anyagvizsgálatában következetesen érvényesíti a „tárgy és szó” elvét, valamint szem előtt tartja Fredrik Böök svéd etnológus azon gondolatát, mely szerint a műveltség a változásban és újjáteremtésben él, s nem az egyformaság és a múlt mozdulatlanságában.

A tanulmánykötet első tematikai egységét a népi vadászat köréből készült tanulmányok alkotják, amelyek többsége magyar nyelven még nem látott napvilágot. Szé-

les táji-történeti kapcsolatot idéz az álcázott vadmegközelítés módjainak, a nyestfogás eszközkészletének, az ékscspadák elterjedésének bemutatása. Külön is említést érdemel a daru vadászatának és domesztikációjának az alföldi népeletben betöltött szerepének összefoglalása, valamint a dobruzdsai tatárok vadászatának leírása. A halászat néhány archaikus, sajátos módjával (mérgező, szigonyos, hurkos) két tanulmányban foglalkozik a szerző. A pásztorkodás témakörébe tartozó vizsgálatok középpontjában – a bevezetőként elmondottaknak megfelelően – a pásztorkodás mint kulturális tényező, a pásztorok társadalmának szerveződése, a vándorpásztorok szerepe, a pásztorok jeladásainak módjai és kommunikatív tartalma, valamint a nyájörzés mágikus elemei állnak. Szintén a társadalmi tényező aspektusából ismerkedhetünk meg a népi építkezés több olyan lényeges kérdésével, mint a társadalmi szervezet befolyása az építkezés fejlődésére, a nagycsaládszervezet és a hosszúházak, udvarközösségek összefüggésére, a Balkán-félsziget munkakunyhóinak szerepére, a magyar parasztszoba térbeosztására, annak társadalmi funkciójára és kultikus jelentőségére. A szerző felsorakoztatja azokat a tényezőket, amelyek a Dunántúl és a Keleti-Alpok területének kulturális kapcsolatát bizonyítják. Felidézi a „betyárkenyér”, a pásztorok megemelt kenyérfaragásának feledésbe merülő emlékét, tanulságos képet rajzol a koldus szerepéről egy falu társadalmában. Elemzi a mese funkcióját egy cigányközösségben, a hagyományban ragadva meg az introvertáció és extrovertáció típusait. Áttekinti egy antik hagyomány továbbélését a román és szerb folklórban (a kolumbácsi légyről), és foglalkozik Amerika szerepével a magyar néphagyományban.

A tanulmánykötetet záró módszertani tanulmányok is konkrét tárgyi anyagra épülnek és tovább szélesítik Gunda Béla sokrétű munkásságának kereteit. Erről tanúskodik a *Szex és szemiotika*, az *Innováció és tradíció* című írása, valamint a különböző generációk szerepének értékelése a néphagyomány oldaláról.

A tanulmánykötet anyagát 182 szövegek közli kép illusztrálja és a szövegben előforduló helységek jegyzéke zárja.

Selmeczi Kovács Attila

Gundel Imre – Harmath Judit: A vendéglátás emlékei. A pesti, budai és óbudai fogadók, vendéglők, serházak, kávéházak, mulatók, cukrászdák és egyéb vendéglátóhelyek életéből.

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 361 l.

A magyarországi néprajzi irodalomból hiányzik az ún. „városi néprajz”, mellyel a nyugat-európai, dél-európai és a skandináv szakirodalomban bőven találkozhat az érdeklődő. A hiány oka a városi fejlődés és a városi élet fogyatékoságában, valamint a magyar néprajzi kutatás más irányú beállítottságában egyaránt kereshető. Gundel Imre és Harmath Judit könyve sem „városi néprajzi” műnek készült, magyarországi viszonylatban leginkább a művelődéstörténet címszava alá sorolható, témáját tekintve azonban kimeríti az Európában általánosan használt „városi néprajz” fogalmát.

Három fejezetre tagolódik. Az első rész vázlatos áttekintés a magyar konyha, a magyarországi cukrászat, étkezési kultúra, iparszerű vendéglátás, üzlethálózat történetéről. Bizonyos, hogy a szerzők szándéka szerint csupán a bevezető funkcióját látja el,

mert tárgya sokszorosán részletezhető és bővíthető, nélküle azonban a könyv csonka maradt volna.

A második rész alkotja a kötet törzsét, terjedelmre is legnagyobb helyet foglal el. A könyv alcíme pontosan leírja, miről szól. Üzletfajták szerint alfejezetekbe foglalva adja elő igen gazdag anyagát, amely sokszínűségével, rétegeztségével, adatgyűjtésének széles körével nemcsak a laikus olvasót, de a téma múltját ismerőket is megragadja. Bizonyos kronológia és topográfiai kötöttség megtalálható az egyes fejezetekben, de a szerkezet laza, az olvasót az egymást túlszárnyalni kívánó vendéglők, a mind több látnivalót kínáló mulatók vagy az ismétlődően szerencsét próbáló bérlők, tulajdonosok, kocsmárosok láncolata vezeti egy szinte véget érni nem akaró budapesti sétán. Hogy mégsem válik unalmassá a könyv, abban része van a szerzők jó stílusának és annak a változatosságnak, melyet a bemutatott vendéglők, fogadók, szállodák, kávéházak, cukrászdák és orfeumok kínáltak a különböző korok enni-inni, szórakozni vágyó embereinek. Leginkább a kiegyezéstől az első világháborúig tartó évtizedek szerepelnek, de bőven helyet kaptak az előző korok és a két világháború közti időszak is, valamelyest halványabban van képviselve az államosított vendéglátás napjainkig nyúló története. A kiegyezés korának bő tárgyalása méltán kapott hangsúlyt, hiszen ebben az időben nőtt gyorsan világvárossá Budapest, nagy mértékben szaporodott vendéglátó helyeinek száma, sokasodott típusuk is. A társadalmi élet szinterei voltak a kocsma, éttermek, szállodák. A könyv erénye, hogy széles körű szakirodalmi és szépirodalmi adatgyűjtéssel mindenütt dokumentálja, mikor és melyik kávéház, kiskocsmá, vendéglő szolgált írók, költők, művészek, zenészek, politikusok, tudósok, egyesületek, pártok, neves baráti körök, asztaltársaságok törzshelyéül. Híres művek, politikai elhatározások, tervek hol születtek, melyik szerkesztőség hol dolgozott. Mindemellert egyenlő figyelmet fordít a vendéglősökre, nemcsak a tulajdonosokra és bérlőkre, hanem a személyzet minden rendű-rangú tagjára. Így párhuzamosan rajzolja meg a fogyasztók szokásait, viselkedését, mentalitását az őket kiszolgálók életmódjával, s teszi teljessé a magyar főváros polgári vendéglátó helyi kultúrájának rajzát.

Az egészen rövid harmadik nagy fejezet a „vegyes ízelítő” címet viseli. Benne szó esik étlapokról, étel- és italkülönlegességekről, pincékről, szaksajtóról, nemzetközi kapcsolatokról és sok más egyéb, a vendéglátással kapcsolatos dologról. Megtalálható itt a szerteágazó Gundel vendéglős-família családfája, amely önmagában is meggyőzően példázza a mesterségbeli tudás nemzedékről nemzedékre való öröklődését és egyben halmozódását, mind magasabb színvonalra kerülését. De itt látható a hajdani tabáni kiskocsmákról készült térkép is.

A könyv nagyobbik részét Gundel Imre írta. A stílus azonban egységes és a tartalom hasonlítható egy jó vendéglős vállalkozói kedvéhez, aki igyekszik kínálatának legjavát nyújtani, de ugyanakkor gondol arra, hogy ha nem ezt teszi, tönkremegy, tehát számol a veszélyeztető tényezőkkel is. A kötet olvashatóságát és érdekességét növelik a korabeli illusztrációk. Nem filológiai pontosságú munka ez a mű, az emléktanyag tetemes része forrás nélküli, föltehetőleg a szerzők személyes emlékeiből, továbbá újságokból, folyóiratokból származik, de a több mint másfélszáz tételt számláló irodalom, mely jegyzetekkel kapcsolódik a főszöveghez, értékes könyvészeti anyagot jelez. Végül a vendéglátóhelyek és a szereplők hatalmas tömegében név- és helynévmutató igazítja el az olvasót.

Kósa László

Hajdú-Bihar népi építésze.

Főszerkesztő: Szöllősi Gyula. Kiadja a Hajdú-Bihar megyei Tanács Műemléki Albizottsága. Debrecen, 1979. 333 l.

A Hajdú-Bihar megyei Tanács Műemléki Albizottsága az elmúlt évek folyamán több reprezentatív kiállítású kötetet adott ki, melyeket a gondos kivitel mellett minden alkalommal az általános problematika és a helyi kérdések tárgyalásának együttese jellemezett. A népi építéssel foglalkozó tanulmánykötetre is érvényes ez a megállapítás. Az első három tanulmány azt vizsgálja, milyen elméleti és gyakorlati elgondolásokra támaszkodik a népi műemlékvédelem. Mindhárom írás országos kitekintésű, mindben helyet kapott a meditatív és a vitázó elem. *Biky Gábor* a népi építészet hagyományainak felhasználási lehetőségeiről ír a mai építészetre vonatkoztatóan. *Mikolás Tibor* az újonnan létrehozott Hortobágy község példájából kiindulva adja elő gondolatait a korszerű falusi építészetről. *Barcza Géza* számsorokkal és az eredmények számbavételével mutatja be a népi műemlékvédelem hazai három évtizedes fejlődését.

A kötet nagyobbik hányadát kitevő öt tanulmány a népi építészet etnográfus szakembereinek tollából származik. A mai Hajdú-Bihar megye több eltérő történeti múltú tájegységet foglal magába. Ezek népi kultúrája inkább rokon mint különböző, de mindegyiknek megvannak a maga sajátosságai. A tanulmányok, más-más szempontból kiindulva, eredeti gyűjtések és a szakirodalmi eredmények filológiai pontosságú felhasználásával készültek.

Sápi Lajos a debreceni polgári és cívisepítkezés emlékeiről, mindenekelőtt a lakóházról ír. Figyelme a későközépkorig terjed, a régészeti emlékeket is számba veszi. *Dankó Imre* a debrecenihez sok tekintetben közel álló hajdúsági lakóház néprajzi bemutatására vállalkozik. Egy fokkal szerényebb és kevésbé polgárosult mezővárosi építkezés bontakozik ki tanulmányából. *Varga Gyula* a bihari síkság, *Dám László* a Sárrét népi építkezésének monografikus jellegű összefoglalását készítette el. E két szomszédos táj hagyományai szintén sokban emlékeztetnek egymásra. *Varga Gyula* sok történeti adattal tárgyalja az építőanyagokat, az építkezési módokat – és nemcsak a lakóházakat, hanem az összes építményt. *Dám László* törekvése is ugyanez, a sárréti építkezés írásából valamelyest archaikusabbnak tűnik föl a bihari síkságénál. *Dám László* külön rövid dolgozatot készített a hajdú-bihari szőlőskertek népi építkezéséről is. Mindegyik dolgozatot nagy számú fénykép, alaprajz, metszet, fölmérési rajz illusztrálja. Függeléként a tanulmányok orosz, angol és német nyelvű tartalmi összefoglalói olvashatók. A kötet előszavát *Szabó Imre* megyei tanácselnök, bevezetését *Angyal László*, a megyei albizottság elnöke írta.

Kósa László

Hentz Lajos: Mezőberényi szöttesek.

A Békési Műhely különszáma. Kiadja a Megyei Művelődési Központ. Békéscsaba, 1979. 59 l. + 60 tábla.

Hentz Lajos tanulmánya olyan tájról nyújt részletes beszámolót, melyet az eddigi szakirodalom nem tartott számon a szötteseiről nevezetes vidékek között. Mezőbe-

rény nagyközségnek többségben magyar lakossága mellett német és szlovák lakói is vannak. A szerző, aki korábban is a három nemzetiség néprajza érdemes vizsgálatát végezte tanulmányaiban, ezúttal ugyancsak a hely és kultúrája alapos ismeretéről tett bizonyosságot. A rövid történeti és társadalomrajzi bevezető után a kendermunka múltját mutatja be. Ezután tér rá a szőttesek fajtánkénti ismertetésére: ágyneműk, háztartási textíliák, a gazdaságokban használt szövött anyagok. Külön fejezet foglalkozik a vásznak minőségével és mennyiségével. Értékes adalékokat szolgáltat a már-már teljesen feledésbe merült gyapjúszővésről is. A szövés technikája mellett a legterjedelmesebb rész a díszítésekkel foglalkozik. Széles körű a szakirodalom használata, a történeti adatokkal a levéltári forrásokat is megszólaltatta Hentz Lajos. Igen gazdag a kötet illusztrációja, a fényképek és a rajzok egyaránt szemléletesek. A tanulmány betekintést enged egy viszonylag korán polgárosulásnak induló mezővárosi szintű közösség paraszti műveltségének reprezentáns rétegébe.

K. L.

Igy teltek hónapok, évek...

Öt önéletrajz. A szövegeket válogatta és gondozta, az előszót és a jegyzeteket írta Salamon Anikó. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 400 l.

Öt erdélyi paraszti önéletrajzot tartalmaz a kötet, Salamon Anikó előszavával, s a kötet végén található, szerzőket bemutató jegyzetével, tájzótárával.

Az életrajzírok Erdély más-más tájáról származnak, más-más társadalmi rétegből. Életútjukat a táj is, társadalmi helyzetük is, de egyéniségük is meghatározta. Dávid Albertné Csobot Borbála a bukovinai Andrásfalváról került a Hunyad melletti Csernakeresztúrra. Hagyományos paraszti közösség szolgált keretül életéhez, amelyet korai árvaság, durva, gonosz, iszákos férj tett elviselhetetlenné. Írását az asszonyi beletörődés, megadás hatja át. Nyelve tömör, szép, balladákat idéző. A Kis-Küküllő mentéről Marosvásárhelyre került Botos Amália a gyermeklányok cselédsorsát, a városi élet perifériájának mikrovilágát írta meg. Életírásával oldotta magányát, erősítette önmagát. Magyar István Pikó a Maros-menti Magyarózdon élte le, szenvedte végig életét. Írása panasza: tehetséggel áldottan is csak keserűségeket kellett megélnie. Stílusa időnként Tamási Áronra emlékeztet, bár a humor távol áll tőle. A gyergyócsomafalvi Czirják Gergely nem kis megpróbáltatások árán kovácsnak tanult. Kisvárosi mesterek portréi, az inasélet gyötrelmeinek nagy gonddal megírt fejezetei kerültek ki keze alól. Máthé Mihály sorsa válik el leginkább a többiekétől: majdnem „úr” lett; szabó, aki kényes lehet ruhájára, fehérműjére, s életét gyakran érezhette boldognak, beteljesült szerelmek, s öregségében az írás adta örömök által. Kivételes helyzete megkérdőjelezheti azt a feltevést, amit a négy másik életrajzíró pályája sugall: csakis a nehézsorsú, de jobbra vágyó emberek – akiknek tehetsége csak fogékonyságban, érzékenységben nyilvánulhat meg –, csak azok írják meg életüket, mert a tehetségnek meg kell mutatkoznia, formát kell kapnia, s a szenvedést el kell mondani.

Nagy Ilona

Imreh István: Erdélyi hétköznapiak. Társadalom- és gazdaságtörténeti írások a bomló feudalizmus időszakáról.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 346 l.

Az empirikus forrásokon alapuló erdélyi magyar társadalom- és gazdaságtörténeti kutatások fokozatos szintemelkedését jól bizonyítja Imreh István új kötete, amely nagyjából az 1750–1850 közti évszázad viszonyait tárgyalja. A munka három és fél évtized terméséből tartalmaz válogatást. A tanulmányok közül 14 már korábban is napvilágot látott folyóiratokban, míg a *Céhbeli kézművesek, népi mesterek és vásárlókörük* című dolgozat itt jelenik meg először.

A tárgyalt időszakban Erdély – a Partiummal együtt – a Habsburg-birodalom különálló részeként közvetlenül volt alárendelve a bécsi centralizált igazgatásnak, éppen úgy, mint az akkori Magyarország, de a nagy fokú és erőteljes behódolás ellenére – a Béctől való nagyobb távolság folytán – jobban megőrizhette nemzeti, illetőleg hagyományos vonásait.

A két ország politikai-igazgatási elkülönültsége csak részben járt a feudális fejlődés társadalmi és gazdasági viszonyokat illető esetleges külön útjának kialakulásával. Erdélyben az évszázados közjogi kiváltságok és az azokra épülő fontosabb társadalmi struktúrák változatlanul fennmaradtak, legfeljebb árnyalatokban színesebbé váltak vagy lassabban követték a magyarországit. A két ország között a kulturális kapcsolatok mellett a gazdasági és a családi jellegűek sem nagyon változtak. Ugyanakkor a szürke hétköznapiak rendjében Erdélyben belül sajátosságok mutatkoztak a magyarok, a szászok és a románok külön életében, de Imreh István nagyon helyesen nemcsak az eltérésekre, hanem a kapcsolódó pontokra is hangsúlyt helyezett.

A könyv tartalmában három részre osztható. Az első rész *Székelyek a múlt időkben* címet viseli és a székely társadalom, gazdaság korabeli viszonyait több oldalról vizsgálja. A székelyek az erdélyi rendi társadalomban kiváltságos rétegeként helyezkedtek el. Imreh István azonban kimutatja, hogy a szabad székelyek nem voltak társtalajok Erdélyben, mert különböző mértékben hasonló szabadságot, csoport-kiváltságokat szász és román etnikai csoportok is élveztek. 1764 után a határőri intézmény a régi székely kiváltságok nagy részét megszüntette és sokan kerültek szolgasorba.

Új feldolgozást nyújt Imreh István a földközösség formáiról Aranyosszéken. A „bogáthi szabad föld” és a Hurkajuki Társaság még 1933-ban is meglevő veteményes (káposztás, kender) földje szántóközösség, tehát nem legelő-, rét-, vagy erdő, amelyek közösségben való maradása egyébként Erdélyben nem lenne ritkaság.

A székelyföldi földesúri gazdálkodásról szóló tanulmány társadalomtörténeti szempontból is nagyon értékes. Erdélyben ugyanis igazi úrbérrendezés nem volt, de Mária Terézia olyan adórendszert vezetett be, amelyben elkülönítette az úrbéri és az allodiális földeket. A székely örökség azonban nem vált adóalappá, tehát róla a földesúr a jobbágyot anélkül mozdíthatta ki, hogy ezáltal a kincstár adózási érdekeit sértette volna. Ez a körülmény azután lazábbá tette a jobbágy jogát a földhöz, mint ez Magyarországon volt, és számtalan öröklési vitához vezetett. Imréhnek ezzel sikerült a jobbágytulajdon új oldalát és tartalmát megvilágítania. A társadalmi néprajz szempontjából a könyvnek talán az a legérdekesebb fejezete, amelyben a szerző a határörkatonaság területéhez egykor tartozott Sepsibodokon a feudális társadalmi tagolódás még

ható tényezőit veszi számba. E községben ugyanis eléggé elkülönültek a nemesség jogállásához hasonló katonarendűek a jobbágyoktól, és ennek nyomai még a hatvanas években is fellelhetők voltak. Mindkettőtől viszont gyökeresen eltértek a jövevények, az elmúlt száz év során a községbe új betelepülők szokásai, életmódja és tudatvilága, akik a hanyatló, kihalt katona- és jobbágy-nemzetségekkel szemben a hódító, a vagyonosodó lakosságot alkották.

A könyv második fejezetének *Munkálkodó emberek a bomló feudalizmusban* a címe, s ebben Imreh István sorra vizsgálja azokat a sajátos feudális viszonyokat, amelyekben a földesúr és a robotoló jobbágy-nép, a havasgazda földesúr és a fakitermelő paraszt, a céhbeli kézművesek, a népi mesterek és vásárlóik álltak, továbbá a manufaktúraiparban a munkaadó és a munkás kapcsolatát. Végül a harmadik fejezet *A változásra munkálkodó emberek* sorsából mutat be néhány személyes példát, így az 1848-as magyar szabadságharchoz technikai újításokkal hozzájárult *Gábor Áront* és a gépgyártó *Rajka Pétert*.

Imreh István kötetében az egyes tanulmányok önmagukban is értékesek, de megfigyelhető, hogy ezeket tendenciózusan válogatta össze. Komponálásának az a célja, hogy Erdély valamennyi egymásra utalt, de céljait és eszközeit a hétköznapi igényeihez eltérően igazító társadalmi osztályánál és rétegénél bemutassa a feudalizmus bomlásának folyamatát s egyszersmind munkájából kitűnjék: a spontán események egymást osztályhatárokon kívül, a vallási és a nemzetiségi hovatartozástól függetlenül is erősítették s ebben a kiváló személyiségek éppen úgy részt vettek, mint a tömegek.

Imreh István könyvének a dinamikája éppen arra épül, hogy a hétköznapi gondjaiban élő, küszködő, szorongó, a gazdasági és a társadalmi problémákat önérdékből feloldani törekvő kisemberek feszültsége viszi előre a történelmet. A gondolkozó kisemberek, a kétkezi munkások, a szabad és megkötött parasztok, a céhes és a mesterkedő kézművesek – szinte azonos időben, egymástól sokszor függetlenül – alakítják ki azokat a körülményeket, amelyek végül is a feudalizmus bomlásához vezetnek. A történetüket objektíven feldolgozó Imreh István pedig mindvégig képes áttekinteni a szerzőtárgyú anyagot és az értékelésben is az események fölé tud emelkedni.

Tárkány Szücs Ernő

Kós Károly: Eszköz, munka, néphagyomány. Dolgozatok a munka néprajza köréből. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 524 l.

A néprajzkutató Kós Károly tanulmányai az elmúlt évtizedben sorozatnyi gyűjteményes kötetben jutottak el az olvasók széles köréhez. A történeti Erdélyt, de gyakran azon kívül eső területeket is átfogó érdeklődése, gyűjtőútjainak termékeny volta, vizsgálati szempontjainak sokasága még azokat is meglepi, akik a korábbi szakmai publikációk hozzáférhetőségének nehézségeit legyőzve elmondhatták, hogy ismerik kutatói érdeklődésének fő irányait. Újabb és újabb dolgozatok kerültek elő asztalfiókjából, részint olyanok, melyeket korábban románul tett közzé, részint pedig közöletlenek. Ezek némelyike több mint harminc évvel ezelőtt fogalmazódott.

Kós Károly évtizedekig dolgozott múzeumban. Jelen kötetének vezérfonala a múzeológusi munka során elsajátított hatalmas tárgyismeret. Milyen szerepet játszanak

az ember életében a munkaeszközök, milyen munkaszokások kapcsolódnak hozzájuk, egyáltalán mekkora egy-egy munkaeszköznek az ismerete, a hozzá tapadó közösségi hagyomány. A kötetben található további dolgozatok, melyek csupán lazán kapcsolódnak a központi gondolathoz, mivel azonban a népi kultúra olyan területeivel foglalkoznak, amelyeken az emberi munka játssza a legfontosabb szerepet, méltán tárulnak a többihez.

Az első tanulmánycsoport összetétele a legvegyesebb, egészen archaikus eszközök és a néprajzban viszonylag kevés figyelemre érdemesített anyagok (kő, szaru, agancs) számbavételétől fejlett munkaeszközökig (ekék, fogatok) terjed. A második tanulmány-csoport jóval egységesebb tartalmú, ma már jórészt kihalt, de a közelmúltban még fontos, viruló mesterségekkel foglalkozik (lakóépület-ácsolás, malomkővágás, fazekasság, szücsmesterség). Végül a harmadik egységben található dolgozatok tárgya már nem a munkaeszköz, hanem a munka szervezése, közösségi helyzete, a kapcsolódó szokások alakulása.

Kós Károly figyelme elsősorban a romániai magyar közösségek népi kultúrájára irányul, de korábbi érdeklődéséhez híven ebben a kötetben is találunk román népi kultúrával foglalkozó írásokat is. Mostani könyvében publikált tanulmányainak többsége észak- és nyugat-erdélyi egyes nemzetiségű tájakra vezető gyűjtőútjainak tanulságait foglalja össze. Az anyagi kultúra területén bonyodalmas feladat az etnikumokhoz szorosán kötődő jelenségek szétválasztása. Sokkal inkább jellemző, hogy a népi iparok mindkét nemzetiség számára készítenek használati tárgyakat, leginkább külön-külön annak ízlése szerint, mint a mezőségi magyar szücsök vagy a járai fazekasok román vásárlók számára, a bedecsi román ácsok és a csicsói kőfaragók magyar megrendelőnek.

A legszárazabbnak vélt tárgyi néprajzi téma is tartogat fontos tanulságokat az erdélyi népek kulturális különbségeire és kapcsolataira nézvést. Például az erdélyi guzsalyok és fonási módok változatos formái pontosan követik a román, a magyar és a szász vidékek polgárosultsági fokát. A kő-, csont-, fa-, agancs-munkák többsége eldugott, földrajzilag elszigetelt román községekből származik. Ezzel szemben a nem nagy múltra visszatekintő bivalytartás kifejezetten a kapitalizálódó vidékeket jellemzi, a paraszti vállalkozó kedv és a korlátozott anyagi lehetőségek találkozásának sajátos eredménye.

A munkaszokások és munkaszervezés témáját taglaló dolgozatok Kós Károly kevésbé ismert érdeklődésének tanúi. Ha mindenáron kategorizálni kívánjuk őket, akkor a társadalomnéprajz körébe utalhatók. Közülük leginkább kiemelkedik a Szék nagyközség igazgatási rendjéről, belső önkormányzatáról szóló. Jelentős anyagra támaszkodva fölrajzolja egy szerves paraszti közösség képét, a paraszti öngazgatásnak olyan, a 20. századra is épen maradt állapotát, melynek kevés párját találjuk meg néprajzi leírásainkban. A jelenig tartó kutatói érdeklődés példája a szatmári Avasújváros gazdálkodásának átalakulását követő dolgozat (kb. 1860–1970 között). Az olvasó szívesen látott volna bővebb számbeli adatsorokat is, minthogy a téma természete ezt megkívánja. A zárótanulmány, mely Mezőköbölkút házasságkötési szokásának évszaki, havi, napi eloszlását vizsgálja 1787–1945 között, bőven tartalmaz ilyeneket. Ebben az írásban Kós Károly egyedülálló kísérletet tett a szokások és munkához való viszony változásának kimutatására.

Kós Károly könyveit a szerző saját rajzainak, szemléletes illusztrációinak nagy száma is vonzóvá teszi.

Kósa László

Kresz Mária: Népi szücsmunka.

Corvina Kiadó, Budapest, 1979. 72 l. (Magyar Népművészet 9.)

A Corvina Kiadó egyidejűleg világnyelveken is megjelenő sorozatának legújabb kötete a magyar népi díszítőművészet és viselet találkozásának egyik legjelesebb megnyilvánulásával foglalkozik. A bőrruhák készítése a magyar népi kultúra legrégebb ismert rétegébe nyúlik vissza, *Kresz Mária* ezt a nagy múltat nemcsak a ruhadarabok szabásában, hanem az ornamentikában is fölfedezni véli. Ezúttal azonban csupán a felsőtestet takaró, juhbőrből készült szücsmunkákat veszi számba tanulmányában, a többi ruhaféleséget mellőzi. Legelőbb a mesterség történetét tekinti át, számos adattal illusztrálva azt. Rangját és fontosságát jelenti, hogy a legkorábbi, magyarországi céhre vonatkozó adat a kassai szücsök 1307. évi szabadalomlevele és árszabályzata. További fejezetek szólnak a szücsmunka történetének fontos eligazító „adatairól”, azaz a ruhadarabok szabásáról és díszítéséről. Ezek egyszerű és bonyolultabb változatai, illetőleg a díszítés módjainak válfajai (rátét, hímzés, sallang, szirony stb.) őrzik a korábbi divatok emlékét, és tanúskodnak a könnyen romló, ezért a múzeumi gyűjteményekben kevés korai emlékekkel képviselt múltjáról. A tanulmány második fele a négy magyarlakta nagytáj (Erdély, Alföld, Felföld, Dunántúl) osztásában mondja el, amit a néprajzi kutatás a szücsmunkáról tud. A szerző többször kitér a szomszédos népek hasonló ruhadarabjaira is, mert a magyar szücsök gyakran dolgoztak szlovák és román vevőknek, mint ahogyan ezt a zalatnai magyar mestereknek a könyvben bőven szereplő érdekes emlékműanyaga is tanúsítja. A rajzok és a fekete-fehér fényképek mellett a tanulmányt *Szelényi Károly* nagyon szép színes felvételei teszik szemléletessé.

K. L.

Kuoliaaksi tanssitettu tyttö. Unkarilaisia kansanballadeja.

Valikoinut ja suomentanut Viljo Tervonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1979. 72 l.

Két éven belül a második magyar népköltészeti kiadvány jelent meg Finnországban a Finn Irodalmi Társaság gondozásában. Mindkettő szerkesztője, összeállítója és fordítója: *Viljo Tervonen*. Az első, a *Tonavalta puhaltaa* című népdal-válogatást az 1979-ben kiadott népballadagyűjtemény követte (magyarul: *A halálra táncoltatott leány*), mely legszebb népballadáinkból huszonötöt szóltalt meg finnül.

Tervonen tolmácsolásában remekül párosul a ritmus- és dallamérzékenység a folklorista számára elengedhetetlen filológiai precizitással, s alapos nép- és nyelvismertéből következő fordítói hűségigényét szerencsésen egészíti ki az a másik törekvése, hogy „élvezhető” is legyenek a balladák az olvasó számára. Magyar segítőitársai közt éppúgy megtaláljuk a folklórkutatót, mint a költőt. Amint előszavában említi, még

Ortutay Gyula biztatta, hogy lásson hozzá a balladák fordításához, majd a válogató és fordító munkában *Vargyas Lajos*, *Kriza Ildikó* és *Képes Géza* voltak segítségére.

A kötet így egyszerre tölti be a szakszerű tudományos kiadvány és a „daloskönyv” szerepét. Az előbbi a dallam- és a kétnyelvű szövegközlés, valamint az imponálóan gazdag és alapos eligazító apparátus eredménye. A fordításokat *Vargyas Lajos* balladatípusokról szóló tanulmánya kíséri. Előtte a fordító előszavában is találunk hasznos elméleti és gyakorlati tájékoztatást. A záró részben pedig a balladák legfontosabb adatait tartalmazó táblázat, a lelőhelyekről készült térkép vázlat és a legfontosabb irodalom sorakozik. A kolozsvári *Gy. Szabó Béla* hangulathoz illő fametszetei, a levegős, tiszta szövegtükör és a világos tagolás külön érdemei a kiadványnak.

A válogatás elsősorban a magyar balladák régebbi rétegére terjed ki. Megtalálható benne klasszikus balladakincsünk majd minden gyöngyszeme (*Közműves Kelemenné*, *Júlia szép leány*, *Kádár Kata*, *A csudahalott*), beleértve a vígballadákat is (*Sírdogáló János*, *Kétféle menyasszony*). Főleg a székely és a moldvai csángó balladákra épített a fordító. Ezek teszik ki az anyag mintegy kétharmadát.

Szopori Nagy Lajos

Lajos Árpád: Nemesek és partiak Szuhafőn.

Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1979. 71 l. (Borsodi Kismonográfiák 8.)

A magyar néprajzi kutatásban mindeddig méltatlanul elhanyagolt terület volt az egykori nemesi állású lakosság tömegeinek vizsgálata, jöllehet számos vonatkozás bizonyítja, hogy köz- vagy kisnemesség az ország mintegy 5 százaléknyi lakossága, jelentős szerepet játszott a magyar népi kultúra sorsának alakulásában és voltaképp műveltségük nagy részben bele is tartozott a népi kultúrába. Lajos Árpád tanulmányának az ad jelentőséget, hogy az első magyar néprajzi vizsgálat, amely napvilágot látott és kizárólagosan egy hajdani kisnemesi közösség életét kutatja.

Szuhafő kisközség az egykori Gömör megye Magyarországhoz tartozó részén, közvetlenül a csehszlovák–magyar határ mellett fekszik. Korábban szervesen beletartozott a nagy számú gömői református nemesi községek sorába. Lakossága hagyományosan két, jól elkülönülő csoportra oszlott: a nemesek és a jobbágyok leszármazottai. Az utóbbiakat a helyi szóhasználat „partiak”-nak emlegeti, mivel a falu közepén („derekán”) lakó nemesektől elkülönülten, a település szélén, a dombosabb részekén laktak. A tanulmány anyagának összegyűjtése idején részint az emlékanyagban, részint elevenen éltek a két társadalmi csoport különbözőségei. A nemesek utódai általában jobb módúak voltak a nem nemeseknél. Kulturális változásokat, divatokat hamarabb és könnyebben befogadtak, műveltségük inkább polgárosult, kevesebb archaikumot őrzött meg, mint amazoké. A különbségek leginkább a lakáskultúrában, a gazdálkodásban, az öltözködésben mutatkoztak meg, jöllehet mindkét csoport hagyományos paraszti életmódban élt. A nemesek utódai vezető szerepet biztosítottak a maguk számára mind a világi, mind az egyházi élet irányításában, sőt még a gyerekek csoportos játékaiknak vezetését is birtokolták. Kevesebb eltérés mutatkozott az ünnepi szokások és az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó szokások megtartásában. Mindkét csoport, különösen a nemesi származásúak, endogamiára törekedtek.

A kötetet *Tálas István* rövid írása vezeti be, amelyben a társadalomkutatás fontosságáról és a kismemesi rétegek szépirodalomban is gyakran megörökített alakjairól olvashatunk. Függeléként kapcsolódik a tanulmányhoz az 1976-ban elhunyt Lajos Árpád műveinek válogatott jegyzéke, valamint a kézirat lezárása idején keletkezett önéletrajza (1955). A kötetet tizenhárom fénykép illusztrálja és német nyelvű összefoglaló zárja le.

Kósa László

A magyar folklór.

Szerkesztette: Ortutay Gyula. Írták: Dömötör Tekla, Katona Imre, Martin György, Olsvai Imre, Ortutay Gyula, Voigt Vilmos. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979. 594 l.

A magyar folklór egyetemi oktatását 1950 óta segítették sokszorosított jegyzetek. Ezek között sorrendben a legutolsót Dömötör Tekla, Katona Imre, Ortutay Gyula és Voigt Vilmos írták: második, bővített változata több kiadást ért meg. *A magyar folklór* című tankönyv ezzel nem azonos, nemcsak tartalmasabb, hanem szellemében frissebb, adatokban gazdagabb, hivatkozásai tágabb kitekintést tesznek lehetővé a rokontudományok felé.

Voigt Vilmos bevezetője áttekinti a magyar egyetemi folklóroktatás történetét a kezdetektől – azaz Erdélyi Jánosnak az 1860-as években a sárospataki református főiskolán tartott népköltészeti előadásaitól napjainkig – és az oktatás számára eddig készített jegyzeteket, segédanyagokat.

Az 1. fejezet (Katona Imre) a folklór és a folklorisztika általános problémáiról szól. Az egész kötet számára irányadó a folklór fogalmának körülhatárolása. Megkülönbözteti az osztálytársadalmak előtti fokon élő népek művészetét, vallását, egész tudattartalmát jelentő *ősfolklórt*, vagy a mai természeti népek viszonylatában használatos (sokak által kifogásolt) *primitív folklórt* és az osztálytársadalmak alávettett osztályának egész társadalmi tudatában fellelhető jelenségek összességét. Ez utóbbi magában foglalja a folklór jellegű művészeteket, a vallást és a köznapi tudatot is. A tankönyv elsősorban a folklórművészet tárgyalását tekinti feladatának.

A folklorisztikáról és kutatásának történetéről szóló fejezetet (Voigt Vilmos, Ortutay Gyula és Katona Imre) nemzetközi kitekintés vezeti be. A magyar népköltészet felfedezésére, a népköltészeti gyűjtések megindulására, majd a tudományos vizsgálatok kezdeteire vonatkozó adatok jórészt ismertek már a korábbi jegyzetekből is, bár megjegyzendő, hogy a századforduló folklorisztikája még feldolgozásra és a mostaninál talán pozitívabb értékelésre érdemes. Az elmúlt harminc év alatt történt kutatások összefoglalása, különösen az intézmények tevékenységének ismertetése, a közös vállalkozásoknak nevezett munkák számbavétele, a tudományközi együttműködés és a szomszédos országokban folyó magyar folklórkutatás elemzése fontos és hasznos újonsága a kötetnek. Ugyanez vonatkozik a folklorisztika általános bibliográfiájára (Voigt), amely ugyan az összegyűjtött anyagnak csupán harmadát tartalmazza (ez a terjedelmi korlát a lényegretörés okán erény is lehet), mégis a legjobbnak tekinthető az eddigi néprajzi bibliográfiák sorában. A társtudományok bibliográfiái, néprajzi (folklorisztikai) érdekeltségű adatainak összefoglalása, vagy a nacionalizmus, nemzeti ha-

gyomány témakörének, a marxista társadalomelmélet, esztétika és filozófia néprajzi-folklorisztikai vonatkozásainak feldolgozása tágítja nagy sugarúvá a folklór körét.

A 3. fejezet szerzője, Voigt Vilmos, a kutatástörténet áttekintése után honfoglaláskori epikánkat a nyelvészet segítségével nyomozza. Középkori krónikáink vizsgálata során kitér az *Anonymus* krónikájában elbeszélte Ósbő és Velek történetére, amely feltehetően egykorú a honfoglalás eseményeivel. Megoldatlan kérdések sorakoznak feudalizmus-kori epikánk körül: „a kuruc kori epikus folklór az a réteg, ameddig a múlt században gyűjtött folklórkötésből, illetve levéltári források által megőrzött korabeli adatokból következtethetünk”.

Katona Imrének a balladáról készített összefoglalása a legújabb elméleti kérdéseket is tárgyalja, széles nemzetközi kitekintéssel és a legfrissebb szöveggözlésekre is ügyelve. Legtöbb figyelmet a történeti tagolás kidolgozásának és a balladaéneklés miéntjének szentelt.

Sokszempontú és hatalmas forrásanyagra támaszkodó a meséről szóló fejezet (Voigt): magyarul ez a legteljesebb ilyen tárgyú összefoglalás. Különösen jó a fejezet végén a szakbibliográfia (még az előkészületben levő könyvekre is utal). Külön tárgyalja a szerző a mese formai jegyeit, esztétikumát: ez utóbbi esetében sajnálatos, hogy Nagy Olga könyvét még nem használhatta (*A táltos törvénye*. Bukarest, 1978.), pedig kifejezte ilyen mű iránti óhaját: bárcsak a mesekutatásban is „megvolna a mese érdekessége, találékonysága, szellemessége!”

A mondáról írott összefoglalás (Dömötör Tekla) a műfaj jellegéből adódóan, a monda definiálását, műfaji körülhatárolását és osztályozását helyezi előtérbe.

A kispikái prózaműfajok (Voigt Vilmos): 1) proverbiumok, 2) találósok, 3) rigmusok, jelszavak, 4) tréfás és humoros rövid prózaműfajok (anekdota, vicc), 5) egyszerűbb elbeszélések. Legnagyobb multú a proverbiumok kutatása, a legtöbb újdonsággal a városi kultúrába is beágyazódott műfajok feltárása szolgálhat. Ez utóbbinak bemutatása a szaktudomány számára is tartogat meglepetéseket.

Katona Imre tekintette át a népi lírát, folklorisztikánk egyik legkiműveltebb ágát. Összefoglalóan itt találkozunk először a legutóbbi népi líra-kutatások eredményeivel. (Osztályozási kísérletek, nemek és korcsoportok szerinti tagolódás stb.)

A gyermekfolklórról (Katona Imre) röviden esik szó. *Szokás. Dráma* címmel a népszokás és népi színjátszás kiérlelt összefoglalását kapjuk. (Dömötör Tekla) Bár a könyv a folklórművészet tárgyalását tűzte ki elsődleges céljául, nem nélkülözhetette a hitvilág bemutatását. (Dömötör Tekla) Kiemelendő a boszorkány-perek tanulságait elemző részlete.

A zene (Olsvai Imre) és a tánc (Martin György) bevonása a folklór-tankönyv témái közé az egyetemi oktatás eddig meglehetősen gyenge pontjain fog, remélhetően, segíteni.

A folklór stílisztikája (Katona Imre) és esztétikája (Voigt Vilmos) összefoglaló fejezetet kapott a tankönyv végén.

Nagy Ilona

Magyar Néprajzi Lexikon. 2. kötet. F–Ka.

Főszerkesztő: Ortutay Gyula. Budapest, 1979. 752 l.

A Magyar Néprajzi Lexikon 1977-ben újjára indított első kötetét a hazai és a külföldi sajtó, valamint a szakemberek egyaránt elismeréssel fogadták. Ennek bevezetőjében a főszerkesztő, az azóta elhunyt Ortutay Gyula már jelezte, hogy a nagy vállalkozás irányítója és szervezője, az MTA Néprajzi Kutató Csoport a szakszerkesztők közreműködésével a lexikon valamennyi kötetének összeállítását lényegében befejezte és a kiadótól függ megjelenésük. Két évet kellett várnunk, hogy a második kötetet is kézbe vehessük.

Az új kötet a szerkesztés egységes elvei folytán minőségében sem különbözik az elsőtől. Értjük ezen a szócikkek tudományos értékét éppen úgy, mint a megfogalmazás tömörségét, zártágát, mindazonáltal olvasmányosságát, s a szövegekhez gazdagon kapcsolódó illusztrációkat. A fényképek használhatóságát növeli, hogy nemcsak a tárgy bemutatására törekszenek, hanem azt eredeti miliójében hozzák elénk. A régi képek szerencsésen egészítik ki az újakat és a kötet szemléltetésben visszamegy 80–100 évre is (például a hódmezővásárhelyi Plohn-gyűjtemény fényképeivel).

A második kötet szócikkei tartalmukban éppen úgy átfogják a néprajztudomány valamennyi ágát és fő problémáit, mint az első, csak a betűsor játéka folytán most más témák kerültek kidolgozásra. Érdemes felettük rövid szemlélet tartani és megfigyelni, ahogy a szócikkek betorkollnak a néprajztudomány fejezeteibe.

A sorrendet az elvi jellegű meghatározások, a terminológiai kifejezések feloldásai kezdik, lényegében tehát az etnológiai megközelítésű fogalmak kifejtései adják. Megtudjuk például, hogy mi a folklorizáció, a funkcionalizmus, a gazdasági antropológia, mit értünk innováción stb.

A lexikon nagy súlyt helyez a néprajzi csoportok, a néprajzilag fontos tájak, városok megőrkítésére. Az elsőhöz olyan fogalmak tartoznak, mint például Fekete-Körös völgyiek, vagy a gyimesi csángók, a hajdúk. A második kötet fontos tájként említi például Hegyalját, a Jászságot, Kalotaszeget, Hétfalut, a városok közül például Hódmezővásárhelyt.

A társadalom ilyen előtérbe helyezése mellett szükségszerű volt a társadalomnéprajzi témák felszínre kerülése is. Szakszerű megfogalmazásokat kapunk olyan elvont fogalmakról, mint például a feleség, a fogláló, a gazda, a hitbér stb., amelyeknek egyúttal a történeti hátterükre is fény derül.

A legváltozatosabb témacsoportok az emberi foglalkozásokhoz fűződnek. A lexikon kimerítően tárgyalja többek között a földművelést, a halászatot, a gyűjtögetést, a galambászatot; az iparból megismertet a gombkötővel, a gerencsérrel, tehát azzal a fazekassal, aki az agyagból fazekat, korsót és tálalt egyaránt készít. Az agyagművességhez tartozik a világhírű habán kerámia bemutatása is. A lexikonban találunk először összefoglaló leírást a földes talajú ház díszeiről, a homokrózsáról és a vízvirágról.

Mi mindenre használta népünk a fát? Az építkezéstől a faragásig a népi eszköztárban, díszítőművészetben a famegművelés fajtái és formái kimeríthetetlenek (például a festett famennyezetek, a kapuk, a fejfák és a haranglábak).

A szokások minden fajtájára kapunk adalékot a Magyar Néprajzi Lexikon új kötetében. A naptári napokhoz fűződő szokások közül csak a farsangot, a Gergely-járást

és a húsvéti locsolást emeljük ki, amelyek főleg az iskoláskorú gyermekek körében a közelmúltig is népszerűségnek örvendtek. Az étkezési szokások gazdagságára csak a gömböc, a hurka és a kalács emlékeztethetik az olvasót. Az öltözködés ruhadarabjai közül a fersinget, ezt az erdélyi alsószoknya-fajtát, a kabátféle gubát, a régi gatyát, a felföldi szűrt említhetjük. A népi gyógymódok közt a füstölést, betegségeknek között a fenét, a gutát, a hideglelést találjuk meg.

A folklór minden válfaját gondosan illusztrálja a kötet: mese-, monda-, népdal-stb. típusok; bennük szereplő hősök, mint például Fehérlófia; példabeszédek, mint például a felfuvalkodott békáé. A népi táncok címszavai is kimerítőek; csak néhány példát említünk közülük: fegyvertánc, genci verbunk, hajnaltánc, kállai kettős, kalákatánc.

A lexikon nem feledkezik meg az alkotó emberről sem. A népi alkotókról, mint például a mesélő Fedics Mihályról vagy a faragó Gyurkó Pálról éppen olyan árnyalt, de mégis tömör szócikk készült, mint a néprajztudomány gyűjtő, feldolgozó vagy megőrző kutatóiról, például Földes Lászlóról, Györffy Istvánról, Herman Ottóról vagy Kálmány Lajosról.

A szerkesztés helyes elvei szerint a szócikkek kitérnek a tudománytörténetre is. Bár szervezeti és publikálási szempontok alapján a néprajztudomány története áll a középpontban, de valójában majdnem minden kutatási eredményben megjelenik a társtudományok művelőjének munkája: a történészeké, a szociológusoké, az irodalomroké, az építészeké stb. Az interdiszciplináris együttműködésnek a történeti nyomai szinte minden szócikkben fellelhetők, de főleg olyanokban, mint falukutatás, hungarológia stb.

A Magyar Néprajzi Lexikon második kötetét is azzal a megnyugtató érzéssel tesszük le, hogy a néprajzi kutatók a szakmai lexikonoknak nemzetközi szinten is az egyik legjobbját alkották meg. A nemzeti eredményeknek ily módon való összefoglalása alapot teremt az összehasonlításra, és egyúttal a közvéleményt is szakszerűen tájékoztatja.

Tárkány Szücs Ernő

A magyar parasztság életének átalakulása. Válogatott bibliográfia (1945–1965).

Umwandlung des Lebens des ungarischen Bauertums. Ausgewählte Bibliographie (1945–1965). Összeállította: Katona Imre. Budapest, 1979. 127 l. (Folklór–Társadalom–Művészet.)

Az eredetileg néprajzi szempontú válogatás helyet ad a felvett kilencszáztíz cím között minden olyan írásnak, amely a parasztság életének korabeli átalakulását tárgyalja. Fő egységei a következők: I. Gazdasági élet, a mezőgazdaság fejlődése általában; II. Mezőgazdasági termelőszövetkezetek – szövetkezeti parasztság; III. A paraszti társadalom strukturális változásai; IV. Országjárás – falukutatás; V. Település – építkezés – lakberendezés; VI. Az új életmód, társadalom és kultúra kutatása. A kiemelt egységeken belül még számos alegység segíti a tájékozódást a függelékben található név- és földrajzi mutatóval kiegészítve. Bár a válogatott bibliográfia – hatalmas célkitűzésével magyarázhatóan – csak töredékét adja a vonatkozó címeknek, hasznos segéd-

eszközül szolgálhat a korszak és a tárgy iránt érdeklődőknek. Mindezek mellett szemléletesen tükrözi, hogyan foglalkozott a kortárs tudós, író, politikus, értelmiségi a magyar parasztság életének legdöntőbb két évtizedével. A bibliográfia kétnyelvű, mind az egyes szakok, mind a címek német fordításban is olvashatók a magyar mellett.

K. L.

Manga János: Palócföld.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 323 l.

A palócok kutatásának fontos szerepe volt az önálló magyar néprajztudomány megszületésében. A 19. század folyamán számos tanulmány és könyv látott napvilágot, mely részint vélt őstörténeti szerepükkel foglalkozott, részint értékes adatok rögzítésével gyarapította népi kultúrájuk ismeretét. Az érdeklődés irántuk később sem lankadt. Manga János könyvének első fejezete a „palóc historiográfia”-t tekinti át. Röviden ismerteti a legfontosabb tanulmányokat, tekintet nélkül arra, hogy hiteles forrásokra támaszkodnak, vagy olykor délibábos hipotéziseket tartalmaznak. Végül maga úgy foglal állást, hogy a korábban már szinte az egész északi nyelvtérületet palócnak tekintő felfogással szemben Nógrádra szűkíti a Palócföld határait és hozzákapcsolja a szomszédos Ipoly-völgy eredetileg Honthoz tartozó, továbbá a keleti olalon a Borsod és Heves megye szélein fekvő községeket. Mindvégig hangoztatja azonban, hogy a határok elmosódók, hiszen a *palóc* eredetileg gúnynév, melyet a legutóbbi időkig nem szívesen vállaltak a táj lakói. Az elhatárolás tehát sokkalta problematikusabb lehet legtöbb magyar néprajzi vidékhez viszonyítva.

Ezek után Manga János nem követi a Gondolat Kiadó sorozatának eddigi mintáját, nem kíván a kultúra minden területéről képet adni, csupán néhány jellegzetesnek tartott ágáról: lakóépület és vele összefüggésben a nagycsalád, gazdálkodás, viselkedés és hozzákapcsolódóan a szöttek és a hímzés, hiedelmek és szokások a családi életben, ünnepi népszokások, népdalok, népi hangszerek, táncok.

Manga Jánost születése, neveltetése, iskoláztatása és munkahelye élete jelentős hányadában az általa Palócföldnek nevezett tájhoz kötötték. A felsorolt témakörök a gazdálkodás kivételével munkásságának kedvelt, leginkább visszatérő érdeklődési területei voltak. Mindezek a körülmények, továbbá hogy a szerző a kézirat befejezése után röviddel váratlanul elhunyt, a könyvet egy életmű zárókövévé, egyfajta foglalatává teszik. Az eddig megjelent publikációk és kutatási eredmények összegzése, valamint nagy számú, általa először itt közzétett gyűjtési adat mellett csak sajnálható, hogy a szerző mindvégig tartózkodott az összehasonlítástól és a szintetizálás kísérletétől. Anyagának értelmezése a jövő feladata.

A posztumusz kötetet *Bakó Ferenc* rendezte sajtó alá, az ő tollából származik a rövid utószó is. Figyelmet érdemelnek a képmellékletek, Manga János és Bakó Ferenc eredeti fényképfelvételei, melyeknek túlnyomó többsége először került közlésre.

Kósa László

Martin György: A magyar körtánc és európai rokonsága.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 439 l.

A magyar néptánc kutatás az utóbbi negyedszázadban jelentős eredményeket ért el, melyek lehetővé teszik a magyar néptánc kultúra szintézisének elkészítését. Ennek elsőrendű feltétele a hatalmas – európai viszonylatban is jelentős – táncanyag rendszerezett kiadása. Martin György munkájának időszerűségét az adja, hogy a jelzett forráskiadás tánc típus-monográfiák nélkül aligha valósítható meg. A cél érdekében a magyar szakirodalomban első ízben kísérelte meg, hogy egy táncműfaj jellegzetességeiről, elterjedéséről, regionális változatairól, fejlődéséről és interetnikus kapcsolatairól összefoglaló képet adjon.

Vizsgálatának tárgya a magyar néptánc-kincs régi stílusrétegébe tartozó énekes körtánc. A bevezető rész a táncforma ősiségéről szól: a középkorban egész Európában elterjedt, népszerű volt, a 20. században azonban már csupán a Balkánon mondható általánosnak, másutt csak régies kultúrájú peremterületen maradt fenn. A bevezetés vázolja a hazai kutatás alakulását és a tudományos feldolgozás szempontjait ismerteti, melyek a következők: I. A funkció: 1. népi táncnevek, terminológiák; 2. a táncban részt vevők száma, neme, kora; 3. a tánc alkalma, alkalmazásának körülményei; II. Zenei tényezők: 1. énekes hangszeres kíséret; 2. kísérő dallamok állandó vagy alkalmi jellege; 3. kapcsolódó dallamfajták; 4. a körtáncok szövegi sajátosságai; III. Formai jelek: 1. körformálás módja, összefogódzás; 2. körmozgás; 3. lépésfajták; 4. táncszerkezet.

Az I. fejezet, mely *A magyar körtáncdialektusok és -típusok* címet viseli, a fenti szempontok következetes alkalmazásával sokoldalúan elemzi a magyar anyagot. A magyar nyelvterületen a 20. századra három, egymással nem összefüggő területen maradtak fenn a körtáncok. Ezek közül a legváltozatosabb a déli táncdialektus, melyen belül Martin gazdag példaanyaggal illusztráltan bizonyítja a szlavóniai legénytáncok régiségét, a dél-dunántúli karikázók kapcsolatát a tavaszi párvalasztó körjátékokkal, a sárközi és Duna-menti körtáncok archaizmusát és újabb fölvirágzását, jellemzi a Kalocsavidéki „fércelés” eredetére nézve legfiatalabb, még élő karikázó típusát. A déli körtáncok mind formakincsük, mind a kísérő énekanyag szempontjából a legrégebbiebbek és a leggazdagabbak. Leginkább idézik a körtáncok tavaszi idényhez kötődésének emlékét. Az északi táncdialektus ugyancsak énekhanggal kísért legénytáncként maradt fenn. Dallamai új stílusúak, funkciója azonban régies szokást őrzött meg: bójthöz, lakodalomhoz kötődik. Formakincse a déli csoporthoz hasonlítva egyszerű és egysíkú. Az erdélyi körtáncdialektus esetében a szerző kimutatja az egymás mellett élő népcsoportok tánc kultúrájának regionális eltéréseit, fejlődési fáziskülönbségeit. Nem kötődnek a tavaszi idényhez, hanem lakodalmi vagy táncszüneti táncokként élnek. Erdélyben megtalálhatók a hangszeres kíséretű vegyes körtáncok is, a *lassú magyar* (Mezőség) és a *sűrű magyar* (Kalotaszeg). Ezek a régibb típusok közé tartoznak, míg a magyar körtáncok legfiatalabbika a többfelé ismert *körcsárdás* kifejezetten az új stílus reprezentánsa. Az első fejezet ennek elemzésével zárul.

A második fejezet végzi el a magyar körtáncok összehasonlító vizsgálatát. A déli dialektus sok szálon rokon a szomszédos balkáni területek anyagával, de számos attól eltérő vonása hangsúlyozza önálló karakterét. Az északi dialektus a szomszédos szlo-

vák körtáncokkal teljes hasonlóságot mutat, míg az erdélyi körtáncok párhuzama a közvetlenül szomszédos románorsági táncokkal szembevetendő. Martin a magyar anyagon alkalmazott elemzési módszerrel tekinti át a magyar körtáncok helyének kijelöléséhez szükséges módon az északi szláv körtáncokat és a balkáni énekes láncdánccokat. Végezetül sajátos kísérletet tesz egy tánc történeti forrás (Thoinot Arbeau: *Orchésographie*) láncdánccokra vonatkozó részének sokoldalú folklorisztikai bemutatására.

Az összefoglaló rész tömören tartalmazza a kötet eredményeit. Itt talált módot a szerző arra, hogy egészen röviden kijelölje a jövőbeni kutatás feladatait, melyeket a további intenzív gyűjtésben, a gyermekjátékokkal való összevetésben, a népzenei anyag táncszempontú értelmezésében és az összehasonlító vizsgálat kiterjesztésében képzel el.

Külön figyelmet érdemel a kötet terjedelmes és részletes segédanyaga: a dallampéldák gondosan elkészített jegyzetei, a kinetogramok és adataik, az irodalom- és rövidítésjegyzék, a filmjegyzék, a szótagszám-, ritmus-, kadencia- és dalszövegmutató, a táncmotívumok mutatója, a táncnév- és tárgymutató, a helynévmutató, a térképek jegyzéke, a képek forrásmegjelölésének listája.

Német nyelvű összefoglaló zárja a néptánc kutatást, de az egész magyar folklorisztika szempontjából is kimagasló és egyedülálló monográfiát, mely a jövőbeni hasonló munkáknak példaadó lehet.

Tátrai Zsuzsanna

Műveltség és Hagyomány.

A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének évkönyve XIX. *Ethnographica et Folkloristica Carpathica*. Tom. I. Szerkesztette: Ujváry Zoltán. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 1979. 195 l.

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem néprajzi tanszékének évkönyve, az immár két évtizedes múltira visszatekintő *Műveltség és Hagyomány* új idegen nyelvű sorozatot kezdett *Ethnographica et Folkloristica Carpathica* címmel. A német, angol, francia nyelven közölt tanulmányok, mint a cím is hangsúlyozza, a Kárpát-medence népeinek népi kultúrájával foglalkoznak. A rövid szerkesztői előszó a térségben élő népek kulturális kapcsolatainak sokrétűségére és nagy múltjára hívja föl a figyelmet. Az évkönyv új sorozata különös tekintettel lesz az interetnikus kapcsolatokra, többek közt szem előtt tartja a magyarság központi földrajzi helyzetét, mely a „kulturális híd” szerepében, a közvetítésben is kifejeződött. A tizenöt tanulmány többsége valóban igazodott is a szerkesztői elképzeléshez. Több szerző korábbi magyarul megjelent munkájának újabb változatát vagy nagyobb tanulmányának összefoglalását adta közre.

Az általában rövidebb és anyagukat erősen tömörítő tanulmányok között viszonylag terjedelmesebb és jegyzetanyagában a kötetben leggazdagabb a *Dankó Imréé*, mely a Kárpát-medence árucseréi és migrációs kapcsolatait tekinti át (*An Outline of Migration Interlinked with the Exchange of Goods in the Carpathian Basin*). Monografikus igénnyel ír a burgonya termesztéséről és felhasználásáról *Kósa László* (*Kartoffel-anbau in Ungarn*), az archaikus lombtakarmány elterjedéséről és változatairól *Paládi-Kovács Attila* (*Laubfutter in der ungarischen Viehhaltung*), a kéveketőfa típusairól

Selmeczi Kovács Attila (Der Garbenbindestock im Karpatenbecken). Dám László tudománytörténeti aspektussal a magyar ház eredetkérdéséhez szól hozzá (Zur Frage der Genese des ungarischen Hauses). Szabadfalvi József tanulmánya az alföldi külterjes sertéstartás emlékeit tekinti át (Zur extensiven Schweinezucht auf der Grossen Ungarischen Tiefebene). Ugyancsak regionális témakörű Béres András dolgozata, mely a Hortobágyon legeltető idegen, főleg erdélyi pásztorokról szól (Des bergers étrangers à Hortobágy et à sa region). Elméleti tárgyú Ujváry Zoltán írása a népszokások változásainak folyamatairól (Über dies Prozesse der Veränderung von Volksbräuchen und Riten). Barna Gábor a szakirodalomban a Nyugat-Dunántúlról és Erdélyből ismert regölés szokásának földrajzi kiterjesztését végzi el részint recens, részint archív adatok alapján, a magyar nyelvterület több vidékére vonatkozóan (Zur Frage der geographischen Verbreitung der Regös-Bräuche). Voigt Vilmos a magyar-délszláv folklórkapcsolatokról közöl kutatásra ösztönözni kívánó vázlatot (Aspects and Perspectives of South Slavic-Hungarian Interrelations in Folklore). Kurucz Albert tanulmánya a magyarországi szabadtéri múzeumok építésének tudományos koncepcióit hasonlítja össze a hasonló közép-európai objektumokkal (Parallelen und Unterschiedlichkeiten in der wissenschaftlichen Konzeption der mitteleuropäischen und ungarischen ethnographischen Freilichtmuseen).

Négy tanulmány nem tartozik szorosan a magyar néprajz tárgyköréhez. Kettő Derenk egykori lengyelek lakta magyarországi faluval, egy a dáciai só- és vasbányászattal, egy pedig a 15–16. századi alföldi délszláv lakosságmozgással foglalkozik. Minden tanulmány után rövid magyar nyelvű összefoglaló olvasható.

Tátrai Zsuzsanna

Nagy Dezső: Az amerikai magyarok folklórja. I–II.

Folklor Archívum 8. Budapest, 1978. 328 l.

Folklor Archívum 11. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1979. 186 l.

A múlt század óta Amerikába szakadt magyarok folklórájának jellegzetes darabjait mutatja be a gyűjtemény. A példák javarésze a század első két évtizedéből való, amerikai magyar lapokból.

Az I. kötet elején közölt 140 népdal jól példázza a kivándorlók mezőgazdasági munkás eredetét, s azt az átalakulást, melyet az idegen nyelvi környezet és a gyári munkás-életforma hozott létre. Így keletkeztek a magyar népdalok jellegzetes amerikai magyar variánsai. Az amerikai folklór tipikus megnyilvánulásaként közli Nagy Dezső az emlékkönyvbe való rigmusokat, amerikai magyar vőfély-könyvek verseit, tréfás siratókat, a nevető fejfaköltészet darabjait, a gyakran tréfás hangú imádságokat, katonanótákat, kortesdalokat. Bemutat az amerikai magyar lapokban névvel jelzett hírverek, munkásversek, farmerversek közül is néhányat. Jellegzetes amerikai műfajként említi a verses és prózai hirdetéseket. A jókívánságoknak átkozódások formájában való kifejezésére 175 példát közöl. Az álmoskönyveket is a parodizálásra való hajlam és a humor jellemzi. Kétszáztizenhárom példát hoz a szerző e témára. Verses és prózai időjósások, közmondások, aforizmás hasonlatok, viccek, adomák, felköszöntőkönyv-

részletek, végezetül az amerikai nyelv jellemzése szótára zárja az I. kötetet. A II. kötet további anekdotákat és szólásokat közöl, több mint 600 példát.

Tátrai Zsuzsanna

Népi gyermekjátékok Baranyában (magyar–délszláv–német).

Gyűjtötte, szerkesztette és a bevezető tanulmányokat írta: Komlósi Sándorné Nagy Piroska. Pécs, 1979. 152 l.

A Nemzetközi Gyermekév alkalmából jelent meg a kötet, részint azzal a céllal, hogy a megyében élő magyar és nemzetiségi gyermekek számára (óvodákban, iskolákban, művelődési házak gyermekfoglalkozásain) feleleveníthető játékokat közöljön, részint azért, hogy gyűjtési, feldolgozási útmutatóként szolgáljon a honismereti szakörök számára.

A játékleírásokat rövid módszertani tanulmányok vezetik be: „A gyermekjátékok szerepe a nevelésben”; „Hogyan tanítsunk népi gyermekjátékot?”; „A népi gyermekjátékok gyűjtésének módszerei”.

A gyermekjátékok szöveg, dallamleírása mellett a játékleírást rajzos ábrák egészítik ki. A magyar anyagot a kiolvasók, hivatatók közlése után játéktípusok alapján rendszerezte *Komlósiné Nagy Piroska*: páros játékok, körjátékok, kiforduló játékok, leánykérő játékok, fogyó-gyarapodó játékok, hidas-átvonuló játékok, sorjátékok, lopó-játékok, mozdulatutánzó játékok, táncos játékok, teremjátékok (Társasjátékok), zálogos játékok, futó-játékok, labdajátékok, sportjátékok.

A magyar játékleírásokat két rövid fejezetben délszláv és német népi játékok néhány típusával egészíti ki eredeti nyelven, de a szövegek magyar fordításával.

A játékokról a kezdősorok abc-rendjében a helység, a gyűjtő és az adatközlő nevével ad eligazítást, tájékoztatást.

A játékok korcsoportok szerinti ajánlásával, s végezetül az ajánlható irodalommal zárul a kötet.

Örömmel üdvözölhetjük az ilyen típusú kiadványokat, melyekben nemzetiségi anyag is szerepel, s amelyek nemcsak a helyi hagyományok felelevenítésére, hanem nevelési célokra hasznosíthatók, hanem a szaktudomány számára is.

Tátrai Zsuzsanna

Néprajzi Közlések. III.

Szemelvények a CSEMADOK Központi Bizottsága Néprajzi Albizottsága tagjainak gyűjtéseiből. Kiadja a CSEMADOK Központi Bizottsága, Bratislava, 1979. 109 l.

A csehszlovákiai magyar nemzetiség körében csak az elmúlt tíz év távlatában eshet szó szervezett önkéntes néprajzi gyűjtésről. A korábbi tevékenység leginkább a látványos, színpadra alkalmazható jelenségek (viselet, tánc, szokás stb.) feltárására irányult, ezt szorgalmazta a CSEMADOK KB is. A néprajz egyéb területeit felölelő önkéntes gyűjtőmunka jobbra irányítás, szaktanácsadás nélkül folyt és folyik jelenleg is. Ezeknek a gyűjtőknek teremt fórumot a Néprajzi Közlések kiadványsorozata, mely

friss publikációival akkor is nagy fontosságú a tudomány számára, ha a munkák egy része a teljesség igénye nélkül született és szakmai szempontból kívánivalókat hagy maga után.

A mostani kötetbe *Gágyor József* a tallósi ún. Maticza-malomról, *Nyitrai Dezső* a dunamocsi vízimolnárokról írt értékes, okiratokat is bemutató dolgozatot. *Gyöpös Zoltán* Vágfarkasd földrajzi neveit gyűjtötte egybe, *Csáky Károly* az Ipoly-menti palócok körében jegyzett fel szerelemre vonatkozó s a gyermekszüléssel kapcsolatos varázsló eljárásokat. Adattár tartalmazza *Csókás Ferenc* bényi gyűjtését: bakterénekeket s szokásleírásokat. Említésre méltó a legényavatásról és az újoncok búcsúztatásáról készített leírása. *Jókai Mária* Gimesről, *Száráz Pál* Nagykérről közöl gyermekjátékokat.

Nagy Ilona

Néprajzi kutatások Nyírlugoson. II. Gazdálkodás.

Sajtó alá rendezte Erdész Sándor. Nyíregyháza, 1979. 172 l. (Jósa András Múzeum Kiadványai 15.)

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem néprajzi tanszékének hallgatói az 1970-es évek elején tanáraik irányításával monografikus vizsgálatot folytattak Nyírlugoson. Ezúttal már a második tanulmánykötettel jelentkeznek, melynek tartalma mindenekelőtt az anyagi kultúra tárgyköréhez kapcsolódik. *Dobrossy István*, aki a legterjedelmesebb dolgozat szerzője, a földművelés bemutatására vállalkozott. Nagyobb kitekintéssel a gazdálkodás egészébe illeszti be a község földművelését, mely az egyoldalú szemtermesztés és a kapások túlsúlyától az utóbbi évtizedekben a belterjes kultúrák felé mozdult el. *Balázs György* a rét- és szénagazdálkodásról írt rövid tanulmányt. *Ráduly Emil* a szarvasmarhatartás szerepének vizsgálatával azt példázza, hogy az emlékezettel még elérhető extenzív tartási vonások ellenében fél évszázada már teljes túlsúlyra jutott az istállózás. Ugyanakkor a földművelés primátusa is vitathatatlaná vált a község gazdasági életében az állattenyésztéssel szemben. *Dankó Éva* a teherhordás eszközeiről és módjairól írt. Végül *Bihari Anna* tanulmánya szervesen egészíti ki a gazdálkodási fejezeteket. A háziállatokkal kapcsolatos hiedelmek és szokások összegyűjtésével bizonyítja, hogy az archaikus elemeket megőrző gazdálkodásnak párhuzamosan irracionális jelenségek a velejárói.

K. L.

A Néprajzi Múzeum kéziratgyűjteményének katalógusa. I–II.

Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 5/A, 5/B. MTA Néprajzi Kutató Csoport – Néprajzi Múzeum Budapest, 1979. 340 + 297 l.

A kötetekhez a gyűjtemény kezelője *Forrai Ibolya* írt bevezetőt. Ebből megtudható, hogy az adattár több mint száz év hivatásos és önkéntes néprajzi gyűjtőinek az egész magyar nyelvterületről származó, különböző tárgyú néprajzi leírásait gyűjti össze és eredeti népi kéziratokat is tartalmaz.

A katalógus 13 090 tételt, az 1977 végéig beletárolt anyagot közli a leltárkönyvek alapján. A címjegyzékben a kézirat leltári száma, a gyűjtő vagy szerző neve, a gyűjtés helye és ideje szerepel a leltári számok növekvő rendjében.

A két kötet még nem foglalja magába a bevezetőben előre jelzett földrajzi- és tárgymutatót, ami az eligazodáshoz feltétlenül szükséges.

Tátrai Zsuzsanna

Néprajzi pályamunkák Fejér megyéből.

Szerkesztette Lukács László. Székesfehérvár, 1979. 79 l. (Az István Király Múzeum Közleményei. B-sorozat 33.)

Fejér megye a legutóbbi időkig a ritkábban kutatott magyarlakta vidékek közé tartozott. Ennek valószínűleg az az oka, hogy nincsenek színes népművészettel dicsekvő községei, melyek – különösen a múltban – vonzották a néprajzi gyűjtőket. Az 1950-es évektől élénkült meg a néprajzi érdeklődés a Fejér megyei tájak, a Velencei-tó környéke, a Vértesalja és a Mezőföld iránt. E kötet írásait azoknak az amatőr néprajzkutatóknak a munkáiból válogatta a szerkesztő, akik a múzeumokban dolgozó szakember leghívebb segítőitársai. Az elmúlt tíz év néprajzi pályázatai közül valók. *Szkladányi Károly* egy pátkai kisparaszti gazdaság eszközkészletét és a pátkai uradalmi cselédek egykori életét írta le. *Gelencsér József* dolgozata arról szól, hogyan készítik a tövisboronát Sárkeresztesen. A leggazdagabb anyag *Bogár János* tanulmányában olvasható a gyúrói népszokásokról. *Stefanovics Katalin* a mezőkomáromi szokásokat és hiedelmeket tekintette át. Igen érdekes *Hortoványi András* beszámolója a székesfehérvári gyerekek ma is élő játékaikról. A tanulmánygyűjteményben, melyhez *Pesovár Ferenc* készített bevezetőt, két olyan írás is található, mely a megyében élő németek néprajzával foglalkozik (móri kádárok, isztiméri karácsonyi szokások).

K. L.

A Néprajzi Tanszék harminc éve.

Debrecen, 1979, 23 l. (Folklór és Etnográfia 4.)

1949-ben a debreceni egyetemen létrehívták a sorrendben harmadik magyarországi néprajzi tanszékét. A három évtizedes jubileum alkalmából a Kossuth Lajos Tudományegyetemen ünnepséget tartottak (1979. december 7–8.), s az itt elhangzott beszédek tartalmazza a tanszéki kiadványként napvilágot látott füzet. *Ujváry Zoltán* tanszékvezető egyetemi tanár köszöntője után *Barna Gábornak* a tanszék történetéről, *Dám Lászlónak* az oktató-nevelő munkáról és *Dankó Imrének* a tudományos tevékenységről szóló szövege olvasható. Mindegyik írás elsősorban megemlékező, adatszolgáltató jellegű, mintsem értékelő összefoglalás.

K. L.

Nyárády Mihály 90 éves.

Nyíregyháza, 1979. 30 l. (Szabolcs-Szatmári Múzeumi Füzetek 5.)

Nyárády Mihály a tiszteletére kiadott füzet megjelenésekor, 1979 őszén, a magyar néprajztudomány művelői között a legidősebb volt. Szabolcsi birtokosként még Györfly Istvántól, kortársától kapta az első ösztönzéseket a népi kultúrával foglalkozáshoz. Hajlott korában lett „hivatásos” szakemberré, a Jósza András Múzeum (Nyíregyháza) igazgatójává, majd főmunkatársává. Munkássága szorosan kötődik szülőföldjéhez. Néhány helytörténeti és helyismereti tanulmány kivételével a néprajz különböző területeiről szólnak adatközlő-leíró cikkei. Különösen kedvel foglalkozott a népi gazdálkodással, de néptáncal és mesekutatással is. Egykori munkahelye egy régebbi jeles tanulmányának (*A Nyírség nemesházai*; először megjelent 1935-ben) és egy kéziratrészletnek (*Voltak-e ólaskertek Nyíregyházán?*) közlésével köszöntötte. A tiszteletére kiadott füzetben olvasható még *Németh Péter* megyei múzeumigazgató rövid üdvözlője, *Erdész Sándor* volt kollégája méltató tanulmánya és a *Páll István* által összeállított életmű-bibliográfia.

K. L.

Paládi-Kovács Attila: A magyar parasztság rétgazdálkodása.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 542 l.

A magyar gazdaságnéprajzi kutatások kiemelkedő eredménye *Paládi-Kovács Attila* monográfiája, amely nemcsak a népi állattartás vizsgálatát, hanem a munkaeszköztörténeti kutatásokat is jelentősen előbbre viszi. Az egész magyar nyelvterületre kiterjedő recens anyag – túlnyomóan a szerző saját gyűjtése – átfogja a rétgazdálkodás teljes munkafolyamatát, kartográfikusan is rögzíti az egyes eszköztípusokat, használatai módokat, terminológiákat.

A magyar rét- és takarmánygazdálkodás történeti alakulásának fontosabb korszakait beható nyelvészeti, gazdaságtörténeti, eszköztörténeti elemzés révén a IX–X. századtól követi nyomon a szerző. Rámutat a korán kialakuló rétgazdálkodás belső fejlődésének súlyára, megvilágítja azokat a körülményeket, amelyek hatására a földközösségi tulajdonformák a rétgazdálkodásban sokkal erőteljesebben és tovább fennmaradtak, mint a földművelés területén. Önálló fejezetben vizsgálja a szénatermelés ökológiai feltételeit, táji eltéréseit, a széna értékesítésének, a piac szerepének történetileg változó körülményeit. Majd részletesen foglalkozik a rétek birtoklásának formáival, elemzi a rétek helyzetét a faluközösségi, földesúri, paraszti tulajdonviszonyok között, valamint számba veszi az eltérő bérleti formákat. Tanulságos történeti, terminológiai anyagot sorakoztat fel a réttulajdon mérése, jelölése és őrzése köréből.

A rétművelés munkatechnikájának, a kaszáló gondozásának bemutatását a takarmánykészítés munkafolyamatának és munkaeszközeinek leírása követi. Ennek kapcsán kerül sor a takarmány megjelölésére szolgáló terminológiák és a szénamunkálatok neveinek vizsgálatára, a kaszának és tartozékainak széles történeti-tipológiai elemzésére, a szénaszárítás változatos módjainak rendszerezésére, a gereblye- és villaformák eszköztörténeti értékelésére. E vizsgálatok következetesen szem előtt tartják az európai kuta-

tások legújabb eredményeit is. A monográfia szerzője mintaszerűen rendszerezi a széna szállításának módjait. Külön tárgyalja az emberi erővel és járművekkel (taligával, kocsival, szánnal) végzett teherszállítás tájilag eltérő sajátosságait. A munkafolyamattal összefüggésben részletes képet rajzol a munkaerő és munkaszervezet alakulásáról. Foglalkozik a robotmunkával, a bérmunka egyes formáival, a társasmunka alkalmával és megszervezésével, a szénamunkások életkörülményeivel. Terjedelmes fejezetet alkot a takarmány tárolásának vizsgálata, amely a szabadban való tárolás számos módja után a különböző tárolóépületeket veszi sorra.

Az alaposan (159 szövegek között képpel és 41 térképpel) dokumentált monográfia számos új megállapítást tesz a Kárpát-medence magyarságának rétgazdálkodásáról. A korábbi véleményekkel szemben bizonyítja, hogy a magyar takarmánygazdálkodás sokkal inkább belső fejlődés eredményeként alakult ki, mint szláv hatásra. Ezt támasztja alá a magyar szénagazdálkodás kétszázad is meghaladó műszavának vizsgálata, számos szótérkép értékelése mellett a tárgy történeti és eszköztípológiai elemzés is. Tárgytörténeti szempontból legtanulságosabbnak a hosszúkasza és a hozzá kapcsolódó szerszámok (gereblye, hajlított favilla) elemzése mutatkozik. Ezek a X–XII. század táján elterjedt eszközök a XX. század első feléig jelentős változáson mentek át, de mindvégig központi szerepet játszottak a rétművelésben. A szerző többek között rámutat, hogy az Alföldön a szénagazdálkodás számos újítása a munkaerőhiányból következő történeti racionalizálás eredménye, amely a XV. századtól követhető nyomon. Végső tanulságul megállapítja, hogy a magyarság szénagazdálkodása sem mennyiségi, sem minőségi tekintetben nem maradt el a többi közép-európai nép szénagazdálkodásának színvonalától.

A Kárpát-medencében megragadható történeti-néprajzi eredmények nagyobb táji összefüggéseket sejtetnek, amelyek pontosabb körülhatárolásához hasonló monografikus feldolgozásokra lenne szükség Közép-Európa más területéről is. *Paládi-Kovács Attila* monográfiája remélhetőleg inspiratív hatást fog gyakorolni ennek megvalósítására.

Selmecei Kovács Attila

Paraszti társadalom és műveltség a 18–20. században. IV. Az ülésszak felszólalásai. Szerkesztette: Hofer Tamás, Kisbán Eszter, Kaposvári Gyula. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, Damjanich János Múzeum, Szolnok, [1979] 216 l.

A Magyar Néprajzi Társaság 1974-ben azonos címmel tartott vándorgyűlést Szolnokon. Az előadásokat előzetesen kiadták három külön kötetben, *Faluk*, *Mezővárosok*, *Tanyák* címmel. A negyedik, egyben zárókötet technikai akadályok miatt tetemes késéssel látott napvilágot. A korábban közreadott előadásokhoz fűzött hozzászólásokat tartalmazza, szám szerint huszonnyolcat. A hozzászólások elsősorban a tanyák és a mezővárosok kérdésköréhez kapcsolódtak. Tematikájuk sokoldalú, az apró részletkérdésektől az elméleti igényű általánosításokig terjed. A konferencián több külföldi szakember is részt vett, akik részint magyarországi témákat, részint párhuzamos jelen-

ségeket kutatnak. A tematika interdiszciplináris megközelítésének igényét fejezte ki más szakterületek (történetírás, településföldrajz) kutatóinak jelenléte és hozzászólása.

K. L.

Pénovátz Antal: Vajdasági magyar néprajzi kalauz.

Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979. 127 l. (Forum Kiskönyvtár)

Pénovátz Antal tollából igen hasznos kis kötet látott napvilágot, mely a vajdasági magyar néprajzi kutatások, különösen az anyagi kultúra-vizsgálatok megsokasodott eredményeit teszi le összegezve az olvasó asztalára. Elmondható, hogy e viszonylag nem nagy terjedelmű munka megismertet a jugoszláviai Vajdaság közel fél milliót számláló magyar lakossága népi kultúrájának fontos vonásaival.

A középkori nemesség a másfél évszázados török hódoltság alatt csaknem teljesen elpusztult, szétszóródott, a táj újratelepítése a 17. század végétől követhető nyomon. A magyar telepések a magyar nyelvterület különböző vidékeiről kerültek új lakóhelyükre, elsőként a Dunántúlról, majd később Szeged környékéről, a Jászságból, Pest, Heves, Nógrád és más megyékből. Néprajzi képük – magától értetődően – nem volt egységes, de a különbségek már a megérkezés időszakában halványulni kezdtek. Előírások szabályozták például az építkezésüket, elsősorban a telekrendszer kialakulását. A fejlődés úgy alakult, hogy maga a lakóház és berendezése a szomszédos alföldi területekével mutatott legnagyobb rokonságot. Plasztikus képet fest a néprajzi kalauz írója a Vajdaság, de különösen a Bácska jellegzetes települési formájáról, a *szállásról* (tanya). Lakói – a *szállásiak* – lényegében kétféle életet élnek, mert a faluban vagy a városban van az állandó otthonuk, ahol a munkából kiöregedett szülők is laknak. Megismerkedhet az olvasó a továbbiakban a jellegzetes vajdasági gazdasági épületekkel, közöttük a csöves kukorica tárolására emelt *góréval*, a *pévásfészterrel* és másokkal. Foglalkozik a szerző a különböző mezőgazdasági munkákkal, munkafolyamatokkal. Jelentős teret szentel pl. az aratás, a cséplés, a kendermunka bemutatására, kevesebbet a viseleti darabokra.

A vajdasági magyarok folklórkincse változatos és sokrétű: a lírai dalok mellett az epikai műfajok jelentős részének töredékes maradványai a legutóbbi időkig fellelhetők voltak körükben. Találónan jegyzi meg Pénovátz Antal, hogy: „Népköltészetük szinte keresztmetszete az egyetemes magyar népköltészetnek; tükrözi azoknak a vidékeknek a hagyományvilágát, ahonnan az idetelepülők származnak, és hű képe annak az újra és újra végbemenő átalakulásnak, amely a megváltozott viszonyok között történt.” Szókásviláguk, hiedelmeik, dramatikus játékaik, táncaik új hazájukban számos új elemmel is bővültek, de igen sok archaikus vonást is őriznek. Pénovátz Antal kötetét fényképek és irodalomjegyzék egészíti ki.

Kiss Mária

Ráduly János: *Elindultam hosszú útra. (A kibédi Majlát Józsefné Ötvös Sára népballadái.)*

Gyűjtötte, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta: Ráduly János. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 147 l.

Maros megye (Románia) kicsiny magyar községe, Kibéd az utóbbi évtizedben újra magára vonta a népi kultúra iránt érdeklődők figyelmét. Nagy kitartással, kiváló ráérzéssel találta meg Ráduly János faluja énekes kultúrájának értékeit. A *Kibédi népballadák* 1975-ös közzétételével a falu teljes balladakincséről kaphattunk átfogó képet, míg most egyetlen énekes, *Ötvös Sára* balladáit szedte csokorba. Az előbbi kiadványhoz hasonlítva, nemcsak új ballada-változatokkal ismerkedhetünk meg, hanem egyetlen énekes ballada-repertoárján keresztül bepillantást nyerhetünk a műfaj korábbi életébe. Ráduly János a jóemlékezetű, széphanjú énekest több ízben meghallgatta és így az adatok arról is tanúskodnak, miként alakult egyetlen ballada az idők folyamán.

Ötvös Sárának, e magyar ajkú cigányasszonynak ballada-ismeretéről ad átfogó képet ez a kiadvány. Az énekes, aki maga írástudatlan – miként szülei voltak –, emlékezetében őrizte azt a hatvan balladát, amit a kötet tartalmaz, és további tizenháromat, valamint többszáz egyéb dalt, világi és egyházi éneket. Ezek együttesen mind-mind kiváló emlékezőtehetségét, énekesi adottságát mutatják. Leginkább figyelemre méltó a balladák közül a *Barcsairól* és a *Kömüves Kelemenről* szólóak, de az újabb keletkezésűek sem kevésbé értékesek, hiszen a népköltészet életének, alakulásának legékesebb bizonyítékai. Így van ez a prózává vált balladákkal is, mint például a Kinizsi Pálról szóló alkotás esetében, amelyben egy eddig ismeretlen összefüggés tárult a folkloristák elé.

Ráduly gondos adatgyűjtése és a falu életének, múltjának ismerete révén feltárul a kötetben számos eddig kevésbé tudott tény. Ezek közül hadd emelem ki a balladaéneklés lakodalmi, virrasztóbeli szokását. A balladák a hosszan elnyúló lakodalomban, az éjszakákon át tartó virrasztóban világi jellegük ellenére is helyet kaptak. Sokszor etikai mondanivalójuk is köti őket az alkalomhoz. A lakodalom kiváló időpont a szerelmi, családi témájú balladák előadására, de a halotti virrasztó is megfelelő lehetőség nemcsak a halott élete főbb eseményeinek számbavételére, hanem minden megrázó haláleset eléneklésére. Úgy tűnik, korunkban már csak cigányoknál fellelhető szokás maradványa a virrasztóbeli balladaéneklés. Nem lehet attól eltekinteni, hogy az erdélyi cigányság egy része, különösen a muzsikusok, magyarnyelvűségükkel, az archaikus kultúrkincshez való ragaszkodásukkal, megőriztek számos, korábban ismert dalt, balladát, mesét, szokásformát. Ötvös Sára kiváló példája ennek a megtartó, továbbélhető egyéniségnek. Parasztinál mozgalmasabb életmódot élvén, az énekest sok hatás érte, az ország számos vidékén megfordulva újabb és újabb ének-stílussal, ballada-ismerettel gyarapodva alakította saját énekkultúráját.

Ráduly nemcsak a kiváló énekes bemutatására vállalkozott ebben a monográfiájában, hanem egyúttal előrevetítette a ballada ismeretének, fennmaradásának perspektíváját is. A falu egész dalkincsének feltárása után, az énekesekkel kialakított jó kapcsolat és alapos tárgyi ismeret segítségével tényszerűen – sokszor szürkének látszó számadatokkal – bebizonyítja, hogy a hagyományos közösségi élet felbomlásával, a kultúra változásával, a hivatásos művészet terjedésével és sok más egyéb ok miatt a balla-

daéneklés mind kisebb teret kap. Így tehát az Ötvös Sáraéhoz hasonló tehetségek ismeretanyagának módszeres feltárása nemcsak időszerű, de sürgető feladat is.

Kriza Ildikó

Rozmaringkoszori. Szlovákiai magyar tájak népköltészete.

Összeállította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Kósa László. Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1979. 622 l.

A népköltészeti válogatást a szlovákiai magyar néprajzi tájak, néprajzi csoportok ismertetése vezeti be: Csallóköz, Mátyusföld, Zobor-vidék, Garam mente, Ipoly mente, Gömör, Kassa vidéke, Bodroghöz népe életének jellegzetes vonásaival. *Kósa László* ezután tudománytörténeti áttekintést nyújt e tájak gyűjtőiről a 18. századtól fogva napjainkig, valamint szól azokról a mozgalmakról, intézményekről, kiadványokról, melyek a szlovákiai magyar népi kultúra kutatására és ápolására létesültek.

A jegyzetekhez írott bevezetőjében a kötet összeállítója elmondja, hogy reprezentatív gyűjteményt kíván az olvasónak nyújtani, melyben elsődlegesen esztétikai szempontok érvényesülnek, de arra is ügyelt, hogy lehetőleg minden műfaj és minden táj képviselve legyen. A válogatás dallamokat nem közöl. Leszögezi, hogy nem tudományos igényű és nem kritikai szövegkiadványról van szó. Hozzávetőlegesen másfél évszázad, többnyire nehezen hozzáférhető, szétszórtan közölt népköltési anyagából, valamint kéziratos gyűjtemények eddig nem publikált darabjaiból tevődik össze a kötet anyaga. Az emberi életutat követő műfajcsoportok a következők: Bölcsődalok (11), Gyermekmondókák és játékdalok (134), Párosítók (17), Szerelmi dalok (110), A lakodalom költészete (62), A jeles napok költészete (53), Bordalok és mulatónóták (26), Táncmondókák és kurjantások (20), Dudanóták (16), Tréfás és gúnydalok (16), Csúfolók (39), Szólások (159), Mesék (30), Mondák és hiedelemtörténetek (22), Ráolvasások és imádságok (14), Találós kérdések (42), Éjjeliőr kiáltások (7), Halászdalok (8), Munkásdalok (2), Aratódalok (7), Szolgadalok (5), Pásztor dalok (14), Katonadalok (50), Balladák (45), Betyárdalok (16), Bújdosóénekek (7), Rabénekek (10), Amerikás dalok (7), Keservek és panaszdalok (11), Siratók (5). Amint a zárójelben jelölt számok összege mutatja, közel ezer népköltészeti alkotást foglal magába az antológia.

A korábbi népköltési gyűjtemények hagyományait tiszteletben tartó kötetet korszerűvé teszi a jó érzékkel megválogatott anyag, a műfaji, tematikai sokoldalúságra való törekvés, a világos szerkesztés, a tudományos igényű jegyzetek. A kiadvány külső megjelenésében is vonzó: a szövegek jól áttekinthető, levegős elhelyezésével, az egyes fejezeteket bevezető, hangulatot keltő, stilizált népművészeti ihletésű grafikákkal. Az utóbbiak *Varga Lajos* munkái.

Tátrai Zsuzsanna

Sebestyén Ádám: Bukovinai székely népmesék. I. Fábián Ágostonné meséi.

A nyelvészeti gondozást végezte, a szöveggyűjteményt összeállította és *A bukovinai székelyek nyelve* című tanulmányt írta: Rónai Béla. Jegyzetekkel ellátta: Kovács Ágnes. Kiadja a Tolna megyei Tanács V. B. Könyvtára, Szekszárd, 1979. 392 l.

„Fábián Ágostonné vagyok, a csúfoló nevem Rudi Mári. Így ismernek jobban az andrásfalviak. Andrásfalváról jöttem 1941-ben, s most Kakasdon lakom”. Így kezdődik a bukovinai székely mesemondó asszony bemutatkozása a népmese gyűjtő falubéli, Sebestyén Ádám mikrofonja előtt. Fábiánné dajka a Kakasd-belaci óvodában, ha mesél, hallgatósága legtöbbször kisgyerekekből áll, noha a felnőttek számára is van mondanivalója. Kilencven meséje alkotja Sebestyén Ádám négy kötetre tervezett gyűjteményének első darabját. Fábiánné hallomásból és olvasmányai útján gyűjtötte össze repertoárját, amelynek darabjait kellő érzékkel alakította saját egyéniségéhez és hallgatósága kívánalmaihoz. Meséi nem terjedelmesek, igyekszik rövidre fogni ott, ahol lehet. Előadásmódja élvezetes, nyelve fordulatos, kifejezései pontosak, találóak.

Kovács Ágnes jegyzetekkel segített elhelyezni a meséket a magyar és a nemzetközi folklorisztika által számontartott változatok között.

Nagy Ilona

Secoșan Elena, Kósa-Szánthó Vilma, Kardalus János: Portul popular din județul Harghita. Hargita megyei népviselet.

Csikszereda, 1979.

A Hargita megyei Szocialista Művelődési és Nevelési Bizottság, valamint a Népi Alkotások és Művészeti Tömegmozgalom Hargita megyei Irányító Központja kiadásában látott napvilágot a mai Hargita megyéhez tartozó vidékek népviseletéről szóló két-nyelvű kötet. Tulajdonképpen három tanulmányt tartalmaz eredetiben és magyar, illetve román fordításban, három viselettípusról. *Kardalus János* a kötet szerkesztője. A tanulmányok elé írott bevezetőjében nagy vonalakban vázolja az általános tudnivalókat. A zömmel az egykori Udvarhely és Csík megye területén létrehozott Hargita megyében három viselettípust különböztet meg tájegységekre sorolva: *román* népviselet a Gyergyói-medencében (Galócás, Maroshévíz, Marosfő, Salamás, Várhegy, Vasláb); a Bélbori-medencében (Bélbor, Holló, Tölgyes); a Tatros forrásvidékéről (Bükkloka, Lóvész), valamint a Nagy-Küküllő mentéről Románandrásfalván; *székely* népviselet: az egykori Csík-, Gyergyó- és Kászonszék, Udvarhelyszékről pedig a Nagy-, a Homoród-, a Nagy-Küküllő- és a Nyikó-mente községeiben; *csángó* népviselet: a Tatros forrásvidékéről Gyimesfelsőlök és Gyimesközéplök községhez tartozó „patakok”-ban.

Secoșan Elena a *Román népviselet* című tanulmányában sorra veszi a női viseletet – ezen belül a hajviseletet, a fejrevalókat, az inget, a katrincát vagy lepszoknyát és az övféléket; a férfi viseletet alig érinti. Sajnos, nem mindig köti helyhez is az egyes viseletdarabokat, az sem mindig derül ki, hogy melyik vidékre gondol.

Kósa-Szánthó Vilma a *Székely népviselet* című tanulmányában foglalja össze a mai és a ma élők emlékezetében még meglevő viselet-darabokat, megállapítva róluk, hogy ma már többnyire ünnepi és színpadi öltözetek. Számba veszi a női viseletet,

ezen belül a hajviseletet, a fejrevalókat, az alsóruhákat (alsószoknyákat, az inget), a felsőruhákat (rokolya, mellény, kötény), a posztó- és bőrruhákat, valamint a lábbeliket; a férfi viseletet, ezen belül a hajviseletet, az alsóruhákat (ing, gatyá), a felsőruhákat (harisnya, lajbi, bundafélék, szokmány) és a lábbeliket.

Ugyancsak Kósa-Szánthó Vilma a szerzője a *Csángó népviselet* című tanulmányának, amelyben néprajzi szempontból egyik leghagyományőrzőbb vidékünk lakóinak, a gyimesi csángóknak a viseletét írja le. Részletesen ismerteti a vászonruhákat, s alapos részletezéssel veszi szemügyre az inghímnzéseket. A gyapjú- és bőrruháknak is fokozottabb figyelmet szentel, mint a székely népviselet leírásakor. Húsz színes, 38 fekete-fehér tábla, 75 szövegekőzti fénykép és 41 rajz növeli a kötet használhatóságát.

Szabó Zsolt

Szeghalom. Történelmi, néprajzi és földrajzi tanulmányok.

Szerkesztették: Miklya Jenő és Szabó Ferenc. Kiadja: Szeghalom Nagyközség Tanácsa, Szeghalom, 1979. 679 l.

A Békés megyei helytörténetírás az elmúlt másfél évtizedben jó nevet szerzett magának. Monográfiák sora íródott és látott napvilágot: Orosháza, Mezőberény, Vésztő, Gyoma és legújabban Szeghalom története. Kezdetektől helyet kaptak a néprajzi tanulmányok is a helységek múltját többé-kevésbé a teljesség igényével tárgyaló tanulmánykötetekben. A szeghalmi tanulmánygyűjtemény tizenöt dolgozatából kilenc történeti tárgyú, egy természetföldrajzzal, öt pedig néprajzzal foglalkozik.

Miklya Jenő Szeghalom történeti mondái címmel arra tett kísérletet, hogy a község régebbi múltjára utaló helyi hagyományokat összegyűjtse és értelmezze. Ezek közt valószínűen műköltői eredetűt és tisztán folklórértékűt egyaránt találunk. Az előbbieket folklorizációja is tanulságos. Többségük a török korhoz kapcsolódik, pusztulásokról, menekülésekről szól, de akad olyan is, mely korábbi századokhoz kötődik. A földrajzi nevek magyarázatául szolgáló mondák színes rétegét alkotják a helyi népköltészetnek. *Bereczki Imre* ugyancsak a történeti hagyományt választotta vizsgálatá tárgyául: a jobbágyvilágét és 1848/49-ét. Anyagának nagyobb részét az 1947–48. évi, ún. országos centenáriumi gyűjtés alkalmával jegyezte le. Előzőleg is alkalma volt olyan idős emberekkel beszélni, akik jól ismerték a helybeli volt 48-as honvédeket és az események más kortárs tanúit. Gazdag anyagát szakirodalmi és történeti adatokkal egybevetve adja elő, számos értékes megállapítással gyarapítva a tárgyra vonatkozó ismereteket.

Bellon Tibor terjedelmes tanulmánya a magyar néprajz kiforrott módszertani eredményeit hasznosítva Szeghalom paraszti gazdálkodásával foglalkozik. A határ alakulásának szemléje után az állattartás és a földművelés különfajta ágazatait tárgyalja, tekintettel az elmúlt évtizedek szerkezeti változásaira, a régi életmód emlékeire. *Cs. Tábory Hajnalka* a 20. századi paraszti lakáskultúra változásairól ad néprajzi gyűjtést összegző képet. *Tábory György* a helybeli ruházatkodás leírását nyújtja, a 19–20. század fordulójára összpontosítva figyelmét. Mindhárom tanulmány dokumentálja, hogy a sárréti mocsarak lecsapolása után Szeghalom kiszabadulván földrajzi zártságá-

ból, a Tiszántúl más mezővárosi szintű közösségeihez hasonlóan a polgárosuló kulturális fejlődés útján járt.

Kósa László

Szendrei Janka – Dobszay László – Rajeczky Benjamin: XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben. I–II.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 245 + 191 l.

A magyar népzene-történet jelentős eredményeket vallhat magáénak annak ellene, hogy a kottairást évszázadokon keresztül igen kis mértékben művelték. A XVI. század dallamait *Csomasz Tóth Kálmán* gyűjtötte egybe és adta ki 1958-ban, a XVII. századi dallamforrásokat pedig *Papp Géza* publikálta 1970-ben. Ennek a két kötetnek az anyagára támaszkodva Szendrei, Dobszay és Rajeczky feltárták azokat a dallamokat, amelyek még ma is a nép ajkán élnek, népzenei gyűjtésekben található meg. Ennek az összehasonlító zenetörténeti munkának eredményeként közel kétszáz népzenei adat előzményeit lajstromozták a szerzők. Feladatuk nem volt könnyű, mert a dallamrokonság felkutatása sok gondot okozott, el kellett különíteni a valóságos összetartozást a pusztá hasonlóságtól, rokonhangzástól épp úgy, mint a stílusrokonságtól.

A magyar népzene történeti gyökereit illetően úgy tetszik, különösen gazdag az apokrif énekhagyomány, a szokások költészete (ezen belül is a lakodalom és a virrasztás). Továbbá a gyermekfolklor őrizte meg a legtöbb régi dallamot. Az új gyűjtések és a rendkívül nagy mennyiségű 20. századi feljegyzés tanúsága szerint a ballada, a tánc és a történeti aktualitások zenéje sokkal mozgékonyabb. Mindenesetre ténynek kell elfogadni, hogy a népi emlékezetben igen nagy számú a több évszázados múltra visszanyúló dallam. Ennek ellenére mégsem lehet ma már azt a zenei gazdagságot feltárni, ami a korábbi időkre jellemző lehetett, mert az egykorú források száma kevés, az adatfelvételek esetlegesek, nem karakterisztikusak és a népi emlékezet ezeknek nem adekvát követője. Tehát a jelen kiadványban felsorolt adatoknál lényegesen több a XVI–XVII. századig visszanyúló dallam, de mivel az egykorú feljegyzés a kiindulópont, nem lehetett bevonni a többit a történeti összehasonlításba.

A kiadvány első kötete – a *Régi Magyar Dallamtár* rendjét követve – tartalmazza a dallamtáblázatokat. A második kötet a kottákhoz kapcsolódó jegyzeteket, forrásjelzeteket, szöveg szemelvényeket és mutatókat közli. A jegyzetek áttekintést adnak az összehasonlítás mértékéről, a magyar nyelvterületen való elterjedettségéről, a variációk főbb jellegzetességeiről. Alkalmanként arra is lehetőség nyílik, hogy egy-egy dallamnak a szokásokhoz, alkalmakhoz kapcsolódására is utaljanak a szerzők. Különösen figyelemre méltó, hogy a XVI–XVII. században feljegyzett dallamok egy részénél mód van egy korábbi időszakra utalni, a középkori előzményeket kimutatni. Így tehát sok dallam esetében többszáz éves folytonosságot lehet nemcsak föltételezni, hanem bizonyítani is. Különösen jól látható ez a gregorián dallamoknál.

Az összehasonlítások során, a dallamok és jegyzetek együttes ismeretében nemegyszer száznál is több forrás birtokában a szerzők kimutatják, hogy bár nyugati eredetű dallamról van szó, ami az egyházi énekeskönyvek nyomán terjedt el, mégis népéneké vált, országosan ismertté lett, a népdalokra jellemző kvintváltó szerkezet pedig lehetővé tette, hogy világi és egyházi szövegre egyaránt alkalmazzák.

Nagy anyagismerettel, jó módszertani felkészültséggel Szendrei Janka, Dobszay László és Rajeczky Benjamin a magyar népzene-történet számára alapvető kézikönyvet állítottak össze, amely nélkülözhetetlen a nemzetközi összehasonlító zenekutatásnál is.

Kriza Ildikó

Szenti Tibor: A tanya. Hagyományos és átalakuló paraszti élet a hódmezővásárhely-kopáncsi tanyavilágban.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 274 l.

Összefoglaló néprajzi könyv még nem jelent meg a mai tanyáról, pedig a közéletben sokan már évtizedek óta úgy beszélnek róla, mint amely szinte kizárólag termelési és igazgatási akadályt jelent, nem pedig az átalakuló paraszti életben felhasználható települési formát. Szenti Tibor riasztóan emlegeti, hogy a könyvének anyaggyűjtése során még látott, megfigyelt és lefényképezett tanyák alig egy évtized után már eltűntek és a hódmezővásárhelyi külterület tájképe teljesen átalakult: a tanyai iskolák nagy részét és a tanyákat lebontották vagy romként elhagyták, a dűlőket egybeszántották, az emberek elköltöztek a nagyüzemi termelésre rendezett területről.

Szenti könyvének fő jellemzője a tárgyi világ sokoldalú megközelítése és ábrázolása. Kitűnő eszközöket vett igénybe. Lévéen tősgyökeres hódmezővásárhelyi lakos, így a város társadalmi és gazdasági viszonyait közlő ismeri. Azt a tanulságos módszert követte, hogy sorban felkereste szűkebb családjának tanyára került ágait, felderítette történetüket, majd a szomszéd tanyákat vette hasonló módon szemügyre, végül pedig idegenekhez is bekapogtatott kérdéseivel, fényképezőgéppel, vázlatkönyvével.

Százötven évre visszamenőleg megírja családjá történetét, és azt is felkutatja, hogy családjá számára mit jelentett a tanya, milyen épületfajtákat használtak, hogyan gazdálkodtak, gondolkodtak, miben hittek. Ilyen módon Szenti Tibor képes a tanyai élet szinte valamennyi problémáját teljes összefüggésrendszerükben feltárni és megőrizni.

Értékes megállapításokat és megfigyeléseket százával idézhetnénk a könyvből, amelyeket csak az menthetett meg a tudomány számára, akinek legbizalmasabb szokásait is bátran elmesélhették a tanyán lakók, és akinek volt mit és hogyan kérdeznie.

Szenti Tibor könyve időszerű mondanivalójú, mert nemcsak a múltról ír, hanem fölteszi a kérdést: a tanyáknak és a tanyai embereknek valójában mi a jövőjük? Igaza volna a hetedhét országba elmenekült Olasz Tódornak, aki bedeszálta, „megvakított” tanyája ablakszemét?

Végkövetkeztetése az, hogy a tanya létező, emberi tartózkodásra alkalmas településforma, amellyel felelősen számolni kell. A tanya és környezete között kölcsönös kapcsolat áll fenn, amelyben pozitív és negatív hatások egyaránt érvényesülnek. Ilyen módon válik Szenti könyve tanulságossá a szociográfia és a néprajz iránt érdeklődők mellett a közigazgatás szakemberei számára is.

Tárkány Szücs Ernő

Szilágysági magyar népzene.

Közézetesi Almási István. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 336 l.

Almási István kötetének előszavában számba veszi a szilágysági népzene feltárásában eddig elért eredményeket. Bár *Bartók Béla*, *Lajtha László*, *Kodály Zoltán* is gyűjtöttek ezen a vidéken, még 1974-ben is azt kellett megállapítania *Jagamas János*nak, hogy a Szilágyság népzenei képét a meglévő adatok birtokában nem lehet felvázolni. *Almási István* 1963–1976 között 23 szilágysági faluban 234 előadótól 985 dallamot vett hangszalagra. Ehhez hozzászámítva *Gurka László* és *Kallós Zoltán* gyűjtéseit, a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem Társadalomtudományi Központja Etnográfiai és Folklor Osztályának archívumában 1163 szilágysági dallam található.

A szerző hangsúlyozza, hogy gyűjtőterülete nem azonos a mai Szilágymegye egészével: a Belső-Szilágymegye falvai, tehát a Tövishát, Kraszna környéke és a Berettyómente felső szakaszának népzenejét tartalmazza a kötet. Ennek a vidéknek a falvait a hagyományörzés, a kismemesi származásból adódó sajátos értékrend, ízlésvilág jellemezte. Kós Károly illetve e tájat a „nótás Szilágymegye” névvel: Almási igen találónak érzi ezt a jelzőt, még akkor is, ha nem csupán népdaléneklésre vonatkozik. Gyűjteménye a stílusrétegeket és a tágabban értelmezett népzene körébe tartozó dallamokat illetően azt mutatja, hogy a „népdalok és a műdalok közötti átmeneti réteg dallamainak, valamint a műzenei eredetű dallamoknak van a legnagyobb szerepük”. A szorosabban értelmezett népdalok között gyakoribbak az újstílusúak. A kutatás mégis a legrégebbi rétegnek, az ötfokú régi stílusú dallamoknak a feltárására összpontosult. Számos ilyen dallamot talált Almási István a legfiatalabb korosztály repertoárjában is, kettőt ezek közül pedig éppenséggel csak fiataloktól hallott.

Értekes megfigyeléseket tett a dalok egyéni előadásmódjában megnyilatkozó különbségekről, a tájra jellemző sajátosságokról. A hangterjedelem bővülését például a helyi változatképző erő működésének tulajdonítja. A szilágysági dalosok határozott pentatónia-érzékével magyarázza, hogy számos új stílusú dallam hangsora is tiszta ötfokú. Szól a daléneklési alkalmakról is, majd részletesen elemzi a hangszeres zene helyzetét, jelenlegi állapotát.

Összefoglaló megállapítása, hogy Belső-Szilágymegye a zenefolklor szempontjából az erdélyi népzenei dialektushoz tartozik. (Tájnyelvileg részben a Szamosháthoz, részben Biharhoz, néptáncát illetően a Felső-Tisza vidékéhez.) A szerző külön érdeme, hogy sohasem esik az általánosítás hibájába: pontosan megmondja, hogy mely dalok hol, mikor és kiknek a száján hangoznak fel, s melyeket őriz már csupán az emlékezet. Nehogy azt higgye a könyvet forgató, hogy a Szilágyság népe egyetlen kórusként tudja elzengeni ezt az imponáló repertoárt.

A dallamok sorrendjét zenei szempontok szabják meg: előbb a szöveges dallamok (a kötetlen formájú dallamokat követik a kötött – strófikus – szerkezetű dallamok), majd a hangszeresek következnek. Bőséges jegyzetek, szómagyarázatok és tájékozódást megkönnyítő mutatók zárják a kötetet.

Nagy Ilona

Tessedik Sámuel és Berzeviczy Gergely: A parasztlak állapotáról Magyarországon. Válogatta, szerkesztette, a bevezetést és az életrajzokat írta Zsigmond Gábor. Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 435 l. (A magyar néprajz klasszikusai)

A két kimagasló egyéniség – Tessedik Sámuel és Berzeviczy Gergely – kezdte Magyarországon a parasztlak gazdasági, politikai, kulturális és társadalmi kutatását. A felvilágosodás eszméiből táplálkozó munkásságuk az ország legnagyobb létszámú termelő osztályának helyzetét akarta jobbítani – anyagilag és szellemileg egyaránt. Céljukat pedagógiai, fölvilágosító munkával és reformokkal kívánták elérni. A 19. század elején önálló tudományszakká váló magyar néprajz azonban csak mérsékelttel merített elképzeléseikből, és nem követte őket a parasztlak sokoldalú vizsgálatának útján. Később iránya szinte teljesen a kulturális jelenségek felé fordult. Csupán az 1930-as években ismerték föl, hogy a kultúra tanulmányozása a társadalmi viszonyok kutatása nélkül csonka, egyoldalú képet eredményez. Tessedik és Berzeviczy mint a magyar néprajz-tudománytörténet alakjai, *Ortutay Gyula* tanulmányai nyomán váltak kutatási előzménnyé és példává a társadalmi érdeklődésű etnográfiaiban. A kötet nagyobb részét Tessedik írásai töltik meg: *Önéletírás; A parasztember Magyarországon; Szarvasi nevezetességek.* Berzeviczy a *Magyarország kereskedelméről és iparáról* szóló mű egy vonatkozó fejezetével és *A parasztlak állapotáról és természetéről Magyarországon* című tanulmányával szerepel. *Zsigmond Gábor* bevezetője a közölt művek elemzésére és értékelésére szorítkozik.

K. L.

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat néprajzi kiadványai.

A magyarországi Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Budapesten és a vidéki városokban évente változó számú és változó tárgyú módszertani jellegű kiadványt bocsájt ki. Ezek között néprajzi tematikájúak is találhatóak, melyek vagy az érdeklődők tájékozódását kívánják kielégíteni, vagy előadási vázlatul szolgálnak. *Kriza Ildikó: A magyar népballada* Bp., 1979. 43 l.) címmel a ballada kialakulásának történetébe ad bepillantást, és különfajta balladatípusokat elemez. *K. Csilléry Klára: A magyar népművészet történetéről* szóló füzetében (2. javított kiadás, Bp., 1979. 48 l.) tárgyát korszakok szerint tekinti át, és magyarázó szöveget ad egy népművészeti diasorozathoz. *Fél Edit és Hofer Tamás* az egyik legjobban ismert magyar néprajzi csoport hagyományainak összefoglalását készítette el (*Vázlat a matyókról.* Bp., 1979. 39 l.). Ebben a füzetben is helyet kapott egy diákép-sorozat kísérő szövege. *Kerecsényi Edit Zala megye néprajzi csoportjai* (Bp., 1979. 40 l.) címmel a mai megye határai között rajzolja meg a jellegzetes néprajzi tájak képét és nyújt magyarázatot az e tárgyról készült diasorozathoz. Hasonló a témája a *Viga Gyula* szerkesztésében megjelent füzetnek: *Néprajzi vidékek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. I. Az Aggteleki-karsztvidék néprajza,* (Miskolc, 1979. 53 l.). *Kunt Ernő* néprajzi és *Beluszky Pál* szociológiai tanulmányát tartalmazza részletes bibliográfia kíséretében.

T. Zs.

Ujváry Zoltán: Népszokások és színjátékok.
(Jegyzet) Debrecen, 1979. 197 l. (Folklór és Etnográfia 2.)

A KLTE néprajzi előadásainak anyagához kapcsolódik a jegyzet, mely nemcsak a hallgatónak, hanem a szakterülettel foglalkozó néprajzosoknak is hasznos információkat nyújt.

A jegyzet első fele elméleti kérdésekkel foglalkozik. Meghatározza és példákkal is illusztrálja a szokáselem, funkcióelem, valamint a funkcióátvétel fogalmait. Vizsgálja az individuuum szerepét a népszokásokban. Áttekinti az e kérdésre vonatkozó nemzetközi és hazai kutatást. Ugyancsak konkrét példákkal támasztja alá az individuuum szerepét és jelentőségét a népszokások életében. A népszokások és rítusok változásának folyamatait formai és funkcionális szempontból veszi szemügyre. Az agrárszokások vizsgálata kapcsán az adaptálás és a diffúzió fogalmát elemzi, vagyis az egyik szokáskörből, illetve foglalkozási körből egy másikba átkerülő szokásokat és rítusokat, illetve egy feltételezett alaprétegből, kultusból kiáramló rítusokat és szokásokat, melyeket maga a földművelés alakított ki. Az agrárszokások terjedésével illusztrálja az átadás-átvétel kérdéseit, a migráció szerepét, konkrét példái az aratási hagyománykörből valók. Az elméleti kérdésekkel foglalkozó rész zárófejezete a *A magyar népszokások szláv kapcsolatainak kérdései a településtörténet összefüggésében. Róheim* megállapításával szemben, aki szerint „a magyar néphit szláv néphit” – a szláv és egyéb idegen hatást elismerve, Ujváry Zoltán leszögezi: „A magyar néphit és népszokás egy bizonyos rétege idegen eredetű, a hagyomány hordozóival együtt magyarrá vált néphit és népszokás”. (76. l.)

A jegyzet másik felében *Jeles napok – téli ünnepkör* cím alatt ismerteti – nemzetközi párhuzamokkal – a Márton-nap (november 11.), András-nap (november 30.), Ádvent, Miklós-nap (december 6.), Luca-nap (december 13.), karácsony, regélés, betlehemezés szokásait, hiedelmeit, a téli napforduló különböző rítusait, mágikus és nem mágikus cselekvéseit, vízkereszt, háromkirályok, farsangi ünnepkör jellegzetes vonásait.

A jegyzet következő fejezete *A jeles napok és a dramatikus szokások összefüggései az agrárkultusszal* – betekintést ad a témával kapcsolatos elméleti megnyilvánulásokba, ugyanakkor számos nemzetközi és hazai példát nyújt. Az utolsó fejezet a Kárpát-medence népszokásainak interetnikus kapcsolatait elemzi.

Tátrai Zsuzsanna

Vargyas Lajos: Balladaskönyv.
Zeneműkiadó, Budapest, 1979. 173 l.

A magyar népballada iránti érdeklődés világszerte megnőtt. A nemzetközi kutatás számára világossá vált, hogy az összefüggések láncolatában a magyar népköltészet speciális helyet foglal el. Vargyas kutatásai a ballada-kincs feltárásában igen fontos eredményt értek el. Különösen *A magyar népballada és Európa* című kétkötetes monográfiája – amely 1976-ban látott napvilágot – vonta magára a figyelmet. A népköltészet művészi értékei felé forduló nagyközönség számára ebből válogatta Vargyas azt

a hetven típust, amely e *Balladáskönyv*ben olvasható, s mintegy a legszebb alkotásokat reprezentálja.

Az irodalmi közkinccsé lett balladák a nép ajkán mindig csak énekelt változatban éltek, így Vargyas nagy hangsúlyt helyez arra, hogy dallammal együtt tegye közzé a balladákat, illetve csak a függelékben említi néhány régi, dallam nélküli feljegyzést, tekintettel azok magas művészi színvonalára, költői értékére.

A könyv elsősorban a művészi élvezetet, a ballada iránti szeretetet tartja szem előtt, de nem mellőz bizonyos szakszerűséget. Így például megtartja az esztétikai-történeti rendszerezési elvet: elválasztja a tragikus balladákat a vígballadáktól, balladaszerű daloktól, továbbá külön csoportba sorolja a tartalmi egységet mutató betyárballadákat, és stílári sajátságok miatt elváló újabb keletkezésű (19. századi) balladákat. Mindehhez nagyon tömör jegyzetanyagot is mellékel az olvasó tájékoztatására, mindenekelőtt a balladák származására és elterjedésére vonatkozóan. A rövid bevezetés pedig általános kitekintést ad balladaelméleti kérdésekről, az eredetről, a formakincsről, a stilisztikai gazdagságról. Így összességében nemcsak tetszetős, de igen hasznos is kiadványa, amely minden népballada iránti érdeklődő számára gazdag példatárat, hiteles dallamanyagot és sommás kitekintést kínál.

Kriza Ildikó

Vétessék ki szóló szívem. (Szlovákiai magyar népballadák).

Közzéteszi: Ág Tibor és Sima Ferenc. Gondolat Kiadó, Budapest – Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1979. 467 l.

Apró kiadványokból, elszórt adatközlésekből régóta tudjuk, hogy a szlovákiai magyarság balladakincse igen gazdag. Mégis meglepetés az az 54 típusba sorolt 162 balladaváltozat, amit a kötet tartalmaz, különösen akkor, ha tudjuk, hogy *Ág Tibor* közel tízszer ennyiből válogatta. De nemcsak mennyiségével nyűgöz le ez a válogatás, hanem különös költői szépségével is. A balladaköltészet mindig tartogat rejtett szépséget, időszerűséget, ez művészségének szükségszerű velejárója, mégis például a vetélkedőének vagy a „Bagoly asszonyka” ballada gazdagon variált jelképes kifejezéseivel még a szakembereknek is meglepetést tartogat.

Külön fel kell hívni a figyelmet a címadó balladára, mely eddig egyetlen változatban került elő. Valószínűleg töredék, mert a szerelembe belehalni kívánó lány tragédiáját szólaltatja meg, de a szándék háttéréről semmit sem árul el, ezáltal válik még megragadóbbá, bárki által átérezhető közös emberi élménnyé.

A balladák régi, klasszikus rétege mellett – amelyet a szakemberek az összehasonlító kutatásban messzemenően figyelembe vesznek – különösen érdekesek az újabb keletkezésűek, a 19. századi balladák. A változatok jól mutatják, hogy a felvidéki magyarság folklórja együtt haladt, fejlődött más magyarlakta területek népköltészetével. Ismerte és beépítette szájhagyományába a ponyvákön terjesztett hírverseket, balladákat, rémtörténeteket. A régi hagyományból ezek az alkotások számos archaikus elemet illesztettek magukba, következményképpen a magyar népköltészetnek egy sajátos ágát jelentik. A középkori és az újabb, 19. századi balladák közé illesztett betyárballadák mintegy átmenetet jeleznek. Számszerűségben, s ez egyben elterjedtségét, népsze-

rúségét is jelenti – a gyilkosság-kaland dominál. A gyűjtőknek sikerült több helyi be-
tyárballadát találniok, ami ugyanezt a tendenciát mutatja.

A balladák jegyzetei az alkotások életéről, elterjedtségéről, a gyűjtéssel kapcsolo-
latos fontos tényezőkről, a szövegekhez fűzött értelmezésekről, esetleges lokalizálásról
adnak hiteles képet. Ág Tibor a felvidéki magyarság népköltészetének kiváló ismerője
és gyűjtője, ezzel a reprezentatív gyűjteménnyel átfogó képet adott az egész vidék bal-
ladaköltészetéről; *Sima Ferenc* gondos szöveg-lejegyzései pedig a források hitelességét
biztosítják.

Kriza Ildikó

Die Volksgruppen in Österreich.

Integratio XI–XII. Eigentümer, Herausgeber, Verleger und für Inhalt verantwortlich
Ernő Deák. Wien, 1979. 307 l.

Az 1970-es évek etnikai reneszánsza a nemzeti államnak tudott Ausztriát sem
kerülte el. Vajon milyen a helyzete a soknemzetiségű monarchia súlyponti állama örö-
kösében a kislétszámú, nem német ajkú népcsoportoknak? A szerkesztő, *Deák Ernő*
az előszóban medítál a nemzetiségek általános jogairól, az anyanyelvről, a kétnyelvűség
előnyeiről és problémáiról, a népcsoportok sajátosságai megőrzésének fontosságáról. Ő
maga is jelzi, hogy nem gond nélküli ez a kérdéskör sem a közelmúlt, sem a jelen
Ausztriájában. A kötet tartalmából pedig világosan kiderül, mennyi gazdasági és politi-
kai, társadalmi és nyelvi hatás nehezíti az ausztriai nemzetiségek megmaradását. Az
Integratio évkönyvben kiadott tanulmánygyűjtemény első összefoglalási kísérlete a té-
mának. A szerzők között történészeket, szociológusokat, tisztviselőket, antropoló-
gust, lelkészt, író, újságíró, találunk. Egy részük születésileg az osztrák többséghez tar-
tozik, más részük az illető kisebbség tagja, vagy ahhoz anyanyelvén, kultúráján keresz-
tül kötődik. A kötet nem ígér teljességet, de a szerzői kollektíva összetettsége önmagá-
ban is jelzi, hogy a nemzetiségi-kisebbségi lét modern, mai kérdéseinek többségét érin-
tik, elemzik a közreadott írások. Külön értéke, hogy a tárgyhoz tartozó dokumentu-
mokból is bőven közöl: törvény, rendelet, petíció és más iratok eredeti szövegükben
olvashatók az egyes tanulmányok mellékleteként.

Az első részben található az általános megközelítést tartalmazó tanulmányok, a
nemzet és a nemzetállam-fogalmak eredetéről, a Saint Germain-i békeszerződés kisebbség-
védelmi rendelkezéseiről és a ma is érvényes osztrák kisebbségjogi helyzetről.

A második részben tanulmánycsoportok foglalkoznak a szlovén, a horvát, a ma-
gyar és a cseh nemzetiséggel. A történeti visszapillantás olykor a középkorig ér, de a
legtöbb szerző a századfordulónál korábbra nem nyúl vissza, vagy a két világháború kö-
zötti korszak viszonyait, mint a maiak alapját, vagy a jelen helyzetet vizsgálja. Általá-
nosnak mondható a jogtörténeti, a szociológiai, különösen a nyelvészeti szem-
pont. A kulturális állapotok elemzését is többen illesztették írásuk központi kérdései
közé.

A magyar vonatkozású tanulmányok sorát *Harald Prickleré* nyitja meg: *Zur
Problematik der deutsch-magyarischen Siedlungsgrenze und die magyarische Siedlung-
gen im Burgenland*. Annak a településtörténeti kérdéskörnek a vázlatát nyújtja, mely-

nek különben tekintélyes irodalma van. A Burgenlandra vonatkozó magyar nyelvű szakirodalom főleg ilyen irányú. *Ladislaus Trieber* írása a magyarul beszélő népesség helyzetét vizsgálja a statisztikák tükrében: *Die ungarisch sprechende Bevölkerung des heutigen Burgenlandes seit 1900*. *Gyenge Imre*, amint dolgozatának alcíme is jelzi, saját megfigyeléseit rögzítette: *Die Wandlungen der burgenländischen Ungarn. Ein Augenzeugenbericht*. Olyan fontos kérdéseket érint, mint a nyelvhasználat, az öntudat, a Magyarországgal való kapcsolat, de számot próbál vetni a jövővel is. *Michael Sozan* amerikai antropológus Alsóőr községben végzett vizsgálataiból adja közre a partnerválasztással kapcsolatos fejezeteket (*Die Partnerwahl als ein besonderes Problem im Leben der ungarischen Minderheit*). Végül, bár nem kifejezetten magyar tárgyú, de a magyar kisebbséget is érinti *Peter Csoknyai* terjedelmes statisztikai áttekintése Burgenland nyelvi viszonyainak alakulásáról és annak előzményeiről. A korábban is német nyelvű többség által lakott területen a német nyelv mind nagyobb előretörése regisztrálható (*Die sprachliche Entwicklung der burgenländischen Bevölkerung zwischen 1900 und 1971*). A fősorolt tanulmányokból egyértelműen kitűnik a burgenlandi magyar kisebbség nagyarányú számbeli fogyása, anyanyelvi művelődésének beszűkülése, nemzeti öntudatának erős kopása. A magyar nyelv tudásának valamelyes fölértékelődésével kapcsolatosan csupán az 1970-es években Magyarország és Ausztria között megélénkült turista- és látogató-forgalom hozott némi változást.

Kósa László